

AS
262
.A72532
v.79

AKAD. NAUK URSS
KIEV
ISTOR. FILOL.
VIDDIL.
ZBIRNYK.

149/III, 3

Всех
ЛХ
АНУК

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ,
№ 79

Проф. ЄВГЕН КАГАРОВ

ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИ ЕТНОГРАФІЇ

У Києві—1928

ВИДАННЯ

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

I. Записки Історично-Філологічного Відділу: кн. I (1919)—1 крб. 50 к.; кн. II—III (1920—1922) та кн. IV (1923) — по 2 крб.; кн. V (1924—1925)—2 крб. 50 коп.; кн. VI (1925)—2 крб.; кн. VII—VIII (1926)—7 крб.; кн. IX (1926) та кн. X (1927)—4 крб.; кн. XI (1927)—3 крб. 50 к.; кн. XII (1927)—4 крб.; кн. XIII—XIV (1927)—4 крб. 25 к.; кн. XV (1927) і кн. XVI (1928) по 3 крб. 50 к.; кн. XVII і кн. XVIII (1928)—по 4 крб., кн. XIX (друк.), кн. XX (друк.), кн. XXI (друк.).

II. Етнографічний Вісник: кн. I (1925)—90 коп.; кн. II (1926)—1 крб. 80 к., кн. III (1927), кн. IV, кн. V та VI—по 2 крб.; кн. VII (друк.). **Бюлетень** Етнограф. Ком. (1925—1927) по 5 коп.

III Україна: (1924) кн. I—IV—5 крб.; (1925) кн. I—VI—6 крб.; (1926) кн. I—VI—6 крб.; (1927) кн. I—IV—5 крб. 90 к. (продається тільки в Держвидаві).

IV. Збірник Історично-Філологічного Відділу

- № 1 — акад. Дм. Багалій. Нарис української історіографії. Вип. I: Джерелознавство (1923)—1 крб.; вип. II: Козацькі літописи (1925)—1 крб.
- № 2 — Т. Сушицький. Західньо-руські літописи, як пам'ятки літератури (1921)—1 крб.
- № 2а — О. П. Сушицький. Зап.-русскія літописи, какъ памятники литературы (1921)—1 крб.
- № 3 — акад. Аг. Кримський. Історія Персії та її письменства. I. Як Персія, зовоювана од арабів, відродилася політично (1923)—1 крб.
- № 4 — Давній Київ: а) Хв. Ернст. Контракти й контрактний будинок у Києві. Економічно-історичний нарис (1924), 2-ге вид. (з 20 малюнк.)—50 коп.; б) Збірка — Київ та його околиця (1926)—6 крб. 25 коп.; в) В. Щербина. Нові студії з історії Києва (1926; з 26 мал.)—2 крб. 50 коп.
- № 5 — В. Науменко. З історії початків української літератури XIX в. (1924)—50 коп.
- № 6 — акад. Аг. Кримський. Перський театр, звідки він узавсь та як розвивавсь, з 5 малюнками (1925)—1 крб.
- № 7 — проф. Вол. Резанов. Драма українська (Старовинний театр). Вип. I. Сценічні вистави в Галичині (1926)—2 крб. 75 коп. Вип. 2. Як устатковувано сцену (з мал.) (друк.). Вип. 3. Шкільні дієства великоднього циклу (1926)—4 крб. Вип. 4. Шкільні дієства різдвяного циклу (1927)—2 крб. Вип. 5. Драми агіографічні (закінч. друк.).
- [№ 8] — Ол. Нурило. Уваги до сучасної української літературної мови, 1923 і 1925.
- № 9 — акад. Аг. Кримський. Хафиз та його пісні, в його рідній Персії XIV в; та в Європі (1924)—1 крб. 25 коп.
- № 10 — акад. Аг. Кримський. Історія Туреччини та її письменства, т. I (1924)—1 крб. 50 коп.; т. II, вип. 2 (1927)—1 крб. Вступ (1926)—75 коп.
- № 11 — Ів. Каманін. Водяні знаки українських паперів до 1650 р. (1923)—2 крб. 50 к.
- № 12 — акад. О. Шахматов та акад. Аг. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія старописьменської українщини (1924)—1 крб.
- № 13 — Програми для збирання етнографічних матеріалів: 1. Ол. Нурило. Початки мови (1923)—25 коп. 2. Клим. Квітна. Професіональні народні співці та музиканти (1924)—60 коп. 3. Проф. Є. Тимченко. Діалектологічні вказівки (1925)—15 коп. 4. Програми до збирання пісенного матеріалу (1925)—5 к. Див. № 29.
- № 14 — В. Ганцов. Діалектологічна класифікація українських говорів (з мапою) (1923, відб. з IV-ої книги „Записок“) — (випродано).
- № 15 — Найголовніші правила українського правопису (1927, 165-та тисяча)—10 к. (випродано).

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ,
№ 79

Кагаров, Е

Проф. ЄВГЕН КАГАРОВ

ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИ ЕТНОГРАФІЇ

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1928

AS262
A72532
V.79.

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в „Літопису Українського Друку” та „Картковому репертуарі” Української Книжкової Палати.

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY
Stacks
MAY 1 1979

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії Наук, акад. *Ан. Кримський.*

Окр. відб. з 7 кн. „Етн. В.”
Київський Окрліт № 232, 1928.
Зам. 1010 № 600

ВСТУП.

Важко назвати науку, що-б викликала стільки завзятих суперечок та протилежних поглядів, як етнографія. Інші науки переважно більш-менш виразно усвідомлювали свої завдання та границі, а в історії етнографії не тільки зміст, межі, функції, ба й саме місце її в історії людського знання різко відмінялися за різних діб її існування. Одні зводили її до рівня допоміжної дисципліни, що збирає матеріял для інших наук, напр., історії культури, соціології, або вважали її за частину антропології, як науки про людину взагалі. Інші обстоювали самостійний характер етнографії, як науки про культуру народів та закони її еволюції. Одні застосовують етнографію до природничих наук, а інші приділяють їй місце серед соціальних чи гуманітарних.

I. МІСЦЕ ЕТНОГРАФІЇ СЕРЕД ІНШИХ НАУК ПРО ЛЮДИНУ.

У питанні про місце етнографії серед інших наук про людину або культуру дослідники виразно поділяються на два протилежних табори: унітаріїв та дуалістів. Перші звужують значіння етнографії до підлеглої ролі одної з частин антропології (Ed. Tylor, D. G. Brinton, Topinard та инш.), другі визнають етнографію за самостійну науку, відмінну від антропології чи якої іншої царини знання (A. Bastian, Fr. Ratzel, J. Deniker, F. Finzi, O. Stoll, Н. Харузин, Л. Штернберг та ин.). Коротенько обізнаймося з тими, що єсть у спеціальній літературі, поглядами різних учених на місце й становище етнографії серед суміжних з нею наук. Щоб заощадити місце й виклад зробити наочним, подамо погляди дослідників на це питання в формі цілої низки схем. Почнімо з унітаріїв.

§ 1. Унітарії.

Славнозвізний Е. В. Tylor у своїй програмі лекцій з антропології в Оксфордському Університеті ¹⁾ уявляє собі, що науку про людину складається так:

¹⁾ Ман, 1906, р. 55—56.

Антропологія

Фізична антропологія			Культурна (cultural) антропологія			
Зоологічна	Палеонтологічна	Етнологічна	Археологічна	Етнологічна	Соціологічна	Технологічна
Місце людини в світі тварин, зокрема антропоїдних.	Копалинні останки людини.	Наука про раси, антропометрія, то-що.	Останки культур у землі.	Порівн. та класифік. народів на підставі їх матер. побуту, мови, релігії, соц. інст., то-що.	Вивчення суспільних форм: соціальн. органіа., мови, магії та релігії, мови та письма.	Походжен. та розвит. виробн. техніки, індустрії.

Tylor'ova „Антропологія“ всіма сторонами охоплює фізичне та розумове життя людини від палеоліту до XIX в. ¹⁾

Погляди американського вченого Daniel G. Brinton'a ²⁾ на поділ антропологічної науки можна подати за допомогою оцієї схеми:

Антропологія

I. Соматологія	II. Етнологія	III. Етнографія	IV. Археологія
1. Внутр. соматол. 2. Зовн. „ „ „ „ 3. Порівн. та еволюц. 4. Ембріологія 5. Психологія	1. Соціологія 2. Технологія 3. Релігія 4. Мовознавство 5. Фольклор	1. Загальна } етнографія 2. Часткова }	1. Загальна археологія (передісторія) 2. Часткова археологія (східня, класична, середньовіч., америк.)
— фіз. та експерим. антропологія	— істор. та аналіт. антропологія	— географ. та описова антропологія	— реконструктивна антропологія

Як гадає французький вчений Paul Topinard ³⁾, антропологія розпадається на дві галузі (en deux branches), що перша з них трактує про рід людський та його відміни або раси з погляду суто-зоологічного (анатомія та фізіологія), а друга вважає на народи. Разом з тим обидві ці галузі антропології взаємно доповнюють одна одну й не можуть існувати одна без одної:

Антропологія

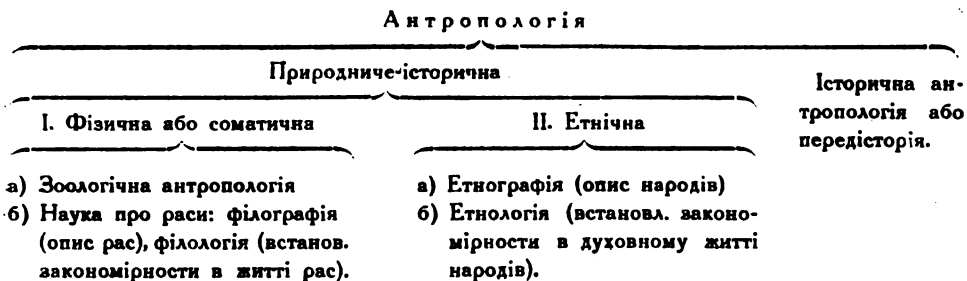
антропологія у властивому розумінні слова або зоологічна антропологія		етнографія	
Загальна (про рід людський)	Спеціальна (про людські раси)	Загальна (про всі народи)	Спеціальна (частковий опис окремих народів)

¹⁾ Anthropology, an Introduction to the Study of Man and Civilisation, London, 1881 (рос. переклад СПб, 1882).

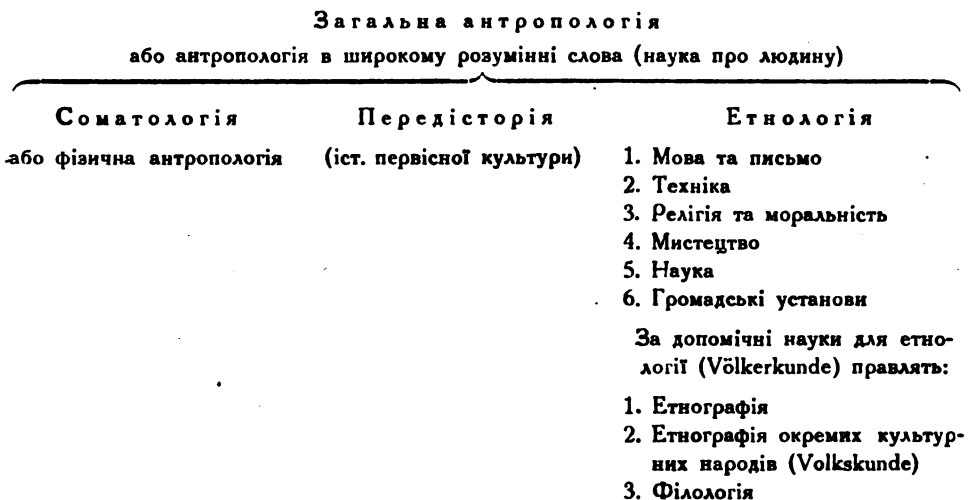
²⁾ Globus LXIII, p. 359.

³⁾ Eléments d'anthropologie générale, p. 215.

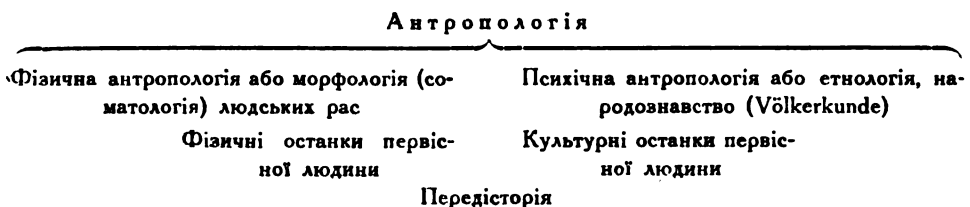
Emil Schmidt ¹⁾ змальовує систему антропологічних дисциплін так. Антропологія в широкому розумінні слова розпадається на дві галузі: 1) властиву антропологію, с.-то науку про тілесну природу роду людського, та 2) етнологію, с.-то науку про вияви духовної природи (Geistnatur) людини в народів нижчої культури:

Австрійський дослідник М. Winternitz, що присвятив спеціальну розвідку питанню про взаємини між етнологією (Völkerkunde), етнографією (Volkskunde) та філологією ²⁾, пропонує так поділяти науку про людину:

Погляду унітаріїв додержується й швейцарський учений R. Martin ³⁾. Його погляди на склад антропології та на те, як стосується вона до історії первісної культури (Prähistorik), можна подати ось у цій схемі:

¹⁾ Centralblatt f. Anthropol., Ethnolog. und Urgeschichte. 1897, p. 97 sqq.

²⁾ Globus LXXXVIII, p. 371 f. (1900, № 22/23).

³⁾ Anthropologie als Wissenschaft u. Lehrfach, Jena 1901, p. 7; Lehrbuch d. Anthropologie, Jena 1914, p. 2.

Ціла низка інших учених долучається до цього „моністичного“ напрямку, почавши з Th. Waitz'a та P. Broca і скінчивши найновішими роботами Hauschild'a, Schwalbe та ин. Монументальна Waitz'ева праця „Антропологія народів“ являє собою спробу охопити всю картину фізичного та психічного розвитку людства, поєднавши біологічні та соціальні дані. Етнографія для нього то лиш частина антропології¹⁾. Славнозвісний фізіолог Paul Broca пише: „Все, що кидає якесь світло на людство та його розподіл (divisions) на земній кулі, виходить у царину антропології. Дикі племена й цивілізовані народи, минуле й теперішнє, анатомія, географія, фізичне життя людини аж до хороб її, її пристрасті, почуття та художня творчість,— усе цікавить антропологію“²⁾. Отже, для Broca народознавство — частина всеосяжної науки про людство, що розпадається на три головні галузі, з яких одна вивчає рід людський (genre humain) у цілому, друга — людські раси (races humaines) та третя — поодинокі народи (les peuples):

Антропологія

Загальна антропологія (людина, як зоолог. вид)	Етнологія (раси)	Етнографія (народи)
---	---------------------	------------------------

В Англії J. Hunt³⁾ теж розумів антропологію дуже широко, як науку про людину взагалі, як комплекс низки наук, включаючи анатомію, фізіологію, психологію, етнологію, археологію, історію, мовознавство, то-що; так само й згодом Macalister⁴⁾, Duckworth⁵⁾ та баг. ин., у Франції — Pruner-Bey⁶⁾, Chantre⁷⁾, в Німеччині — В. Hagen та ин. Проф. соціальної антропології в Ліверпулі J. G. Frazer визначає цю науку, як науку про походження та перші фази розвитку людського суспільства⁸⁾.

A. L. Kroeber одрізняє фізичний (органічний) та соціальний (культурний) боки в антропології, причому культурна антропологія поділяється, як він гадає, на археологію та етнологію. Відповідно до цього в його „Антропології“, що вийшла в світ року 1923, знаходимо не тільки соматологію, але й історію розвитку мови, абетки, релігії, то-що⁹⁾.

Німецький вчений Hauschild два роки тому твердив, що побіч з фізичною антропологією існує й психічна антропологія або етнологія,

¹⁾ Theod. Waitz, *Anthropol. d. Naturvölker I*, Lpz. 1859, p. 7—8.

²⁾ P. Broca, *Bull. de la Société d'Anthropol.*, XI, 2, 304—305, поp. 216 і дд.

³⁾ J. Hunt, *Journal of the Anthropol. Society*, II, 1864, p. LXXXIV.

⁴⁾ Macalister, *Rep. Brit. Assoc. for the Advanc. of Scienc.*, 1892, p. 886.

⁵⁾ Duckworth, *Morphology and Anthropology*, Cambridge, 1915.

⁶⁾ *Bull. Société d'Anthropol.* VI, 2 Série, 1865, p. 3.

⁷⁾ Chantre, *Anthropologie, Leçon d'ouverture*, Lyon, 1881, p. 8.

⁸⁾ J. G. Frazer, *The Scope of Social Anthropology*, London 1908, p. 4 sqq.

⁹⁾ A. L. Kroeber, *Anthropology*, London etc., 1923.

її вилучають тепер в самостійну науку“¹⁾). Такого самого примірного погляду додержувався і А. Н. Кеане, що вважав, неначе-б етнологія, являючи собою частину загальної антропології (general anthropology), разом з тим ставить собі спеціальні завдання: досліджувати взаємини між окремими групами людства, їх розумові особливості (mentalities) та психологічні характери (psychological characters)²⁾). Так само іспанський вчений L. de Hoyos Sainz³⁾, визнаючи етнографію за одну антропологічних наук, основну відміну між ними вбачає в тому, що об'єкт соматичної антропології є раса, за об'єкт етнографії — народність, а соціології — нація.

Чимала колективна праця, що її видав р. 1923 Тойбнер за редакцією G. Schwalbe та E. Fischer'a в серії „Kultur d. Gegenwart“, має назву Антропології, дарма що включає в себе відділи антропологічний, етнографічний та археологічний.

З російських та українських учених до числа унітаріїв можна віднести В. Передольського, що відрізняє антропологію індивідуального організму та антропологію соціального організму⁴⁾, К. Тахтарьова, який уважає, що під назвою антропології криється декілька царин знання: фізична антропологія, палеоетнологія, історія культури⁵⁾, Ф. К. Вовка, що розумів антропологію етнографічну або порівняльну етнографію, як науку про форми побуту та його розвиток, а антропологію етнологічну або етнологію — як науку про народи, їх етнічний склад та походження й їх побут матеріальний та духовний⁶⁾. За частину антропології визнавали етнографію й петербурзькі професори Д. А. Коропчевський та Е. Ю. Петрі⁷⁾.

Особливу групу унітаріїв становлять ті вчені, які, обстоюючи єдину систему науки про людство, зуть її не антропологією, а іншими іменами. Так ось R. F. Kaindl⁸⁾ висуває як всеосяжну науку про людство „Völkerwissenschaft“ (що відповідає етнології в розумінні інших учених), розчленовуючи її на три частини: Völkerkunde (= фізична антропологія й почасти етнологія), Volkskunde (дослідження однієї народності) та Völkerbeschreibung (опис народів, що відповідає етнографії в тлумаченні деяких авторів). Отже, Kaindl установає чотири науки й чотири терміни, взаємини між якими видно з оцієї схеми:

¹⁾ Hausschild, Grundr. der Anthropologie, Berlin, 1926, p. 1.

²⁾ A. N. Keane, Ethnology (Cambridge Geographical Series) 1895, p. 1—3.

³⁾ L. de Hoyos Sainz y T. de Aranzadi, Etnografia, Madrid, 1917, p. 137.

⁴⁾ В. В. Передольскій, Антропологія, СПб 1903, ст. 3.

⁵⁾ К. М. Тахтарев, Сравнит. история развития человеческого общества и обществен. форм. I. 1924, 27.

⁶⁾ Ф. К. Волковъ, Антропологія и ея университетское преподаваніе. Ежегодн. Русск. Антроп. Общ., V, 1915, 99—107. Але порівн. Ф. Волковъ, Этнографическія особенности украинскаго народа (Укр. нар. въ его прошломъ и настоящемъ), II. СПб. 1916, ст. 455 і дд.

⁷⁾ Э. Петри, Антропологія I, СПб 890.

⁸⁾ Raim. Friedr. Kaindl, Die Volkskunde, Leipzig, 1903.

Völkerkunde (= антропологія)	Völkskunde (= фольклор)	Völkerbeschreibung (= етнографія)
(спорідненість та взаємини народів, расові ознаки, поширення племін, то-що).	(сировий матеріал та наука про одну лиш народність).	(опис фізичного та психічного боків народів).

§ 2. Сепаратисти або дуалісти.

Коли унітарії надають етнографії другорядну, підлеглу роллю частини або галузи єдиної науки про людину, то супротивники їх вилучають етнографію, як цілком самостійну царину знання. Ще А. Bastian уважав, що необхідно встановити межі між антропологією та народознавством (Völkerkunde). Антропологія, мовляв австрійський лінгвіст Friedr. Müller ¹⁾, вивчає людину, як представника зоологічного виду homo, з його фізичними та психічними особливостями, а етнографія розглядає людину, як члена певного суспільства, об'єднаного походженням, звичаями та мовою. Такого самого погляду додержувалися Fr. Ratzel ²⁾, а згодом Н. Schurtz ³⁾, F. Gräbner ⁴⁾ — в Німеччині, J. Deniker ⁵⁾, L. de Rosny ⁶⁾ — у Франції, Felice Finzi ⁷⁾ — в Італії, O. Stoll ⁸⁾, O. Schlaginhaufen ⁹⁾ — в Швейцарії, Ripley ¹⁰⁾ та F. Boas ¹¹⁾ — в Америці, K. Stolyhwo ¹²⁾ — в Польщі, дослідники В. та Н. Харузини ¹³⁾, Л. Штернберг ¹⁴⁾, М. М. Могилянський ¹⁵⁾ та інші — в нас.

Так, Finzi вважає, що досліди над морфологією розвитку людського роду та над відношенням його до зоологічних форм, вивчення всіх анатомічних, фізіологічних та патологічних фактів, поєднаних з людською думкою, моральними ідеями, процесами в царині почувань, волі та розуму — становить завдання антропології. А вивчення людей у їхній одності та різноманітності (nella loro unità e nello loro varietà), встанов-

¹⁾ Friedr. Müller, Allgemeine Ethnographie, Wien, 1879², p. 1 sqq.

²⁾ Friedr. Ratzel, Völkerkunde, Leipzig—Wien 1894², 1 p. 3 i d., 15.

³⁾ Heinr. Schurtz, Katechismus d. Völkerkunde, Leipz. 1893, p. 1—2.

⁴⁾ F. Gräbner, Methode der Ethnologie, Heidelberg, 1911.

⁵⁾ J. Deniker, Les races et les peuples de la terre, Paris, 1900, p. 11.

⁶⁾ Léon de Rosny, La science de la civilisation, Paris, 1900.

⁷⁾ F. Finzi, Archivio per l'antropologia e l'etnologia 1, 1.

⁸⁾ Otto Stoll, Die Entwicklung d. Völkerkunde von ihren Anfängen bis in die Neuzeit. Mitt. d. Geogr.—Ethnograph. Gesellsch., Zürich, XVIII p. 3 (1918).

⁹⁾ Otto Schlaginhaufen, Die Anthropologie in ihren Beziehungen zur Ethnol. u. Prähistorik, Jena, 1913.

¹⁰⁾ W. Z. Ripley, A Selected Bibliographie of the Anthropology and Ethnology, Boston, 1899 (відрізняє фізичну антропологію, етнологію та передісторичну археологію).

¹¹⁾ Franz Boas, The Methods of Ethnology, American Anthropologist, XX, 1920, 311 sqq.

¹²⁾ K. Stolyhwo, Anthropologie und ihre Einteilung, Korresp.—Bl. Anthropol. Gesellschaft XLVIII, № 7—9.

¹³⁾ Див. далі.

¹⁴⁾ Див. далі.

¹⁵⁾ Див. далі.

лення одмін між племенами та расами й сполучення їх у споріднені групи, порівняльна аналіза мов, обрядів, звичаїв, мітів та культур є об'єкт етнології¹⁾.

Léon de Rosny на II Міжнароднім Конгресі Етнографічних Товариств у Парижі р. 1889 категорично обстоював самостійність обох наук: етнографія, мовляв він, є вивчення розумової еволюції людських суспільств (*l'étude de l'évolution intellectuelle des sociétés humaines*), а антропологія, що її звуть инколи природничою історією людини, має за об'єкт свого вивчення людські особні (*l'homme individuel*) та раси з погляду зоологічного (*au point de vue zoologique*).

На погляд Rosny пристає ще один французький учений Verrier. Коли в Америці та Англії антропологію таки нерідко вважають за науку про людську природу та культуру, то в Німеччині за наших днів антропологія вже остаточно відокремилася від етнографії та й ставить собі тільки морфолого-соматичні завдання (E. Fischer, Walter Scheidt та ин.²⁾).

У нас спостерегається намагання відокремити етнографію від антропології. Н. Н. Харузин³⁾ писав р. 1901, що етнографія, мавши певний об'єкт вивчення, певні методи та висновки, є цілком самостійна наукова система. Антропологія вивчає фізичний світ людини, етнографія — вияви духовного її світу⁴⁾. Одміна між антропологією та етнографією полягає найбільше в тому, що перша є наука переважно природнича, а етнографія являє собою науку переважно суспільну⁵⁾. На цей погляд цілком пристає й сестра названого вченого, Віра Харузина⁶⁾. Інший московський дослідник М. М. Могилянський, що присвятив питанню про місце етнографії в системі наук декілька статтів, додержується примиреного погляду. Етнографія, мовляв він, залишаючися самостійною наукою, входить до системи антропологічних знань⁷⁾. „Етнографія, завважає він далі, — тривко складена, спеціальна наукова дисципліна“⁸⁾. Викладання антропології та етнографії повинно знайти собі місце на природничому факультеті університетів⁹⁾. Іншою стороною, він вбачає основне завдання етнографії в вивченні розвитку інтелектуальних та духовних сил людського роду, оскільки воно знаходить собі вияв у життєвому ладу поодиноких груп народів¹⁰⁾, що, звичайно, вже не стосується до царини природознавства. Ця невиразність позиції, невизначеність у формулюванні свого часу спричинилися до завважень з боку В. І. Йохельсона та Л. Я. Штернберга. Вони вказали доповідачеві на те, що й що-до змісту

¹⁾ Див. вище.

²⁾ Див. *Anthropolog. Anzeiger* IV. 1927, 194 sqq.

³⁾ Н. Харузинъ, *Этнографія*, I, СПб, 1901, 37.

⁴⁾ Там-таки, 38. ⁵⁾ Там-таки.

⁶⁾ В. Харузина, *Этнографія*, I, М., 1909, 30, 35.

⁷⁾ Н. М. Могилянській, *Предметъ и задачи этнографіи*. Жив. Стар. XXV, 1916, 13.

⁸⁾ Там-таки, 19.

⁹⁾ Там-таки, 21.

¹⁰⁾ Там-таки, 17.

й що-до методи антропология та етнография зовсім різні наукові царини ¹⁾. В иншому місці Л. Я. Штернберг категорично обстоює самостійність етнографії як науки ²⁾.

Як мені здається, вся ця контрверса порожня й зайва. Не можна-ж бо через те, що антропология етимологічно означає науку про людину, утворювати якусь всеосяжну царину знання, підкоривши їй етнографію та низку інших дисциплін. В історії науки процес диференціяції, поступінного вилучення наукових дисциплін з первісно загальнішої царини знання становить звичайне явище. В ХІХ в. з фізики вилучається фізична географія, метеорологія та кліматологія, відокремлюються ембріологія, гістологія; утворюються особливі перехресні чи контамінаційні дисципліни, як от астрофізика, геоботаніка, фізична хімія, то-що. Так і етнографія являє собою тепер цілком самостійну та цілокупну науку, що має свою царину вивчення та особливі дослідчі методи.

Чи являє собою етнографія що-до об'єкту та дослідчих метод науку природничу (природознавчу), як ще недавно запевняли М. М. Могілянський, Max Schmidt та ин., чи соціяльну (гуманітарну), як доводять F. Gräbner, В. Харузіна, Foy та ин.?

Етнографія наука емпірична та індуктивна. На цій підставі багато хто ладен віднести її до категорії природничих наук (наук про природу) ³⁾. Тимчасом легко бачити, що такий погляд уґрунтовано на непорозумінні: індуктивної методи застосовується не тільки в природознавстві, а й у низці гуманітарних наук, напр., мовознавстві, соціології, демографії, то-що. Цілком справедливо W. Wundt дає місце етнографії в ІІІ томі своєї „Логіки“, присвяченому методології суспільних наук (Gesellschaftswissenschaften). Етнографію, мовляв Л. Я. Штернберг, як науку, що вивчає культуру, треба зарахувати не до природничих наук, а до гуманітарних ⁴⁾. Правда, етнографові нерідко доводиться вдаватися по допомогу до антропології, географії, то-що ⁵⁾. Але це не дає ще нам права віднести етнографію до системи наук про природу; мовознавство в тій своїй частині, що має назву експериментальної фонетики, є комплекс з даних фізики, анатомії, фізіології, психології, а тимчасом нікому не спаде на думку причисляти мовознавство до розряду природничих наук. До питання про стосунок етнографії до суміжних наукових царин ми повернемо в § 6.

¹⁾ Журналь Засѣд. Отдѣла Этнографіи ИРГО. 4/III—1916. (Жив. Стар. XXV. 1916. Изв. ИРГО, 1916), стор. 5—10. Таку двоїстість у поглядах М. М. Могілянського відзначає й А. В. Ветухов у статті „Віхи на шляху від старої статичної етнографії до сучасної динамічної етнології“ (Наук. Збірн. Етн. Секції ХНДКІУК 1927), 10.

²⁾ Л. Штернбергъ, Этнография, Энцикл. Словарь Брокгауза-Ефрона, ХLI, СПб, 1904, 180—181, 186 б.

³⁾ Max Schmidt, Grundr. d. Ethnolog. Volkswirtschaftslehre I, Stuttgart, 1920; й о г о т а к и, Völkerkunde, Berlin, 1924.

⁴⁾ Журналь Засѣд. Отд. Этногр. ИРГО, стор. 10.

⁵⁾ G. Thielius, Museumkunde, Beiheft zu Band XII, Berlin, 1916, p. 18, 22 зве етнографію „пограничною наукою“ (Grenzwissenschaft).

§ 3. Етнографія та етнологія.

Друге суперечне питання — про одміну між етнографією та етнологією. Ми бачили вже, що ціла низка вчених (D. G. Brinton, Em. Schmidt та ин.) бачать основну рису відмінности етнографії супроти етнології в тому, що перша обмежується на описі народів, а друга намагається встановити загальні закони господарчого життя людства. Англійський учений Кін (Keane) твердить, що етнографія — швидше література, аніж наука. Вона, мовляв він, описує побут та звичаї окремих народностей, що їх узято одне від одного, а етнологія вивчає ті самі людські групи у їхніх взаєминах, розглядаючи їх як галузі однієї й більше первісних родин¹⁾. Німецький дослідник Heinr. Schurtz так само вважає етнографію за описове, а етнологію — за порівняльне народознавство²⁾. Такий самий погляд обстоюють французький етнограф A. Novelacque³⁾, швейцарський етнограф O. Stoll⁴⁾ та ин.

O. Stoll, напр., пише таке: термін „етнографія“ означає насамперед „опис народів“ і тому знаходить собі найдоцільніше застосування в тих випадках етнографічних дослідів, коли мова мовиться про монографічний опис окремого народу. Слово „етнологія“ — дослівно „народознавство“ — застосовується, навпаки, щоб одзначати такі досліді, де центр ваги падає на порівняння декількох певних груп явищ матеріальної або духовної культури в рамцях чималого числа етнічних країв⁵⁾. S. R. Steinmetz⁶⁾ встановлює таку одміну між етнографією та етнологією. Етнологія ставить за завдання собі порівнювати всі соціальні форми та явища в житті неісторичних народів, щоб установити закони розвитку цих форм та пояснити їх. Матеріал собі бере вона з етнографії, яка вивчає окремі народи *in situ*, монографічно або синтетично. Етнологія — наука порівняльна, абстрактна, звернена до загальних законів розвитку культури; етнографія — наука конкретна та індивідуальна. Завдання етнології — тлумачити явища з первісного життя народів та встановлювати закони виникнення й розвитку цих явищ⁷⁾.

Еспанський учений T. de Aranzadi (професор у Барселоні) завважує, що етнологія стосується до етнографії так само, як зоологія до зоографії, як загальна або порівняльна частина до спеціальної або описової в багатьох інших науках⁸⁾. Етнографія є наука описова (*una ciencia descriptiva*), пише инший еспанський учений L. de Hoyos, яка збирає,

¹⁾ Keane, *Ethnology*, Cambridge 1896, 1 i дд.

²⁾ H. Schurtz, *Краткое народовѣдѣніе*, СПб 1895; *Völkerkunde*. Lpz. 1903, 1 sqq.

³⁾ A. Novelacque, *Ethnologie et ethnographie*. Bull. Societé d'Anthropol. de Paris, 2 série, t. XI, 1876, p. 298; пор. A. Novelacque et G. Hervé, *Précis d'Anthropol.*, Paris 1887.

⁴⁾ Назв. твір, ст. 4.

⁵⁾ Там-таки, ст. 4 та 10.

⁶⁾ S. R. Steinmetz, *Ethnolog. Stud. z. ersten Entwickl. d. Strafe usw.*, Leiden 1894, p. XI sq.

⁷⁾ Там-таки, ст. XXII.

⁸⁾ L. de Hoyos y T. de Aranzadi, *Etnografía*. Madrid 1917, p. 17.

класифікує й описує речі й дії, а етнологія є загальна наука, збудована на підставі монографій у царині відповідних описових наук, одна з яких і найтиповіша є етнографія (*una ciencia general construida con las monografias de las respectivas ciencias descriptivas, una de las cuales es, y muy típicamente, la Etnografia*). За об'єкт етнології є раса (*raza*), етнографії — народ (*pueblo*), соціології — нація¹⁾. Karl Weule, ляйпцізький етнограф, що недавно помер, твердив, що етнографія вивчає матеріальну культуру, а етнологія — духовну²⁾. Інший ляйпцізький етнограф Fritz Krause відрізняє три наукових дисципліни: 1) загальне народознавство, 2) часткове народознавство або етнографію, що вивчає культури окремих народів та культурних провінцій та 3) генетичне народознавство або етнологію, що досліджує культурний розвиток людства від початкових ступенів до вищих³⁾.

На Україні проф. А. В. Ветухов так само додержується того погляду, що етнографія — наука описова та статична, а етнологія — дослідча та динамічна⁴⁾.

Наведу ще погляд молодого українського вченого А. Ковалівського: етнографія, себ-то опис народу, мовляв він, є „допомога до етнології, с.-то науки про нарід“, так само як і, напр., палеографія, архівна справа, нумізматика — допоміжні науки для історії. Перші збирають матеріал, друга опрацьовує та висвітлює його, досліджуючи на підставі його минуле⁵⁾.

Один з найпалкіших супротивників розмежовувати етнографію та етнологію був у Росії покійний лєнінградський учений Л. Я. Штернберг. „Всяка наука, пише він, вивчає ті чи ті описи; опис є констатування фактів, що їх спостерегається, без якого неможлива жадна наука. Вагу має тільки те, щоб спостережене констатувалося критично-науково. В етнографії, як і в усякій іншій науці, можливі „описи“ ненаукові; діло вчених — відкидати одні й використовувати інші описи. Вилучати факти етнографії в особливу науку, окрему від вивчення їх, так само нерозумно, як вилучати закони хімії в особливу науку, полишаючи хімії тільки констатувати окремі випадки хімічних реакцій. Отже, немає потреби утворювати поруч з етнографією і етнологію“⁶⁾.

Того самого погляду додержувалися Н. і В. Харузини⁷⁾, Могілянський⁸⁾ та В. Йохельсон⁹⁾, причому останній висловлювався за термін „етнологія“.

¹⁾ Там-таки, р. 136 і дд., 139.

²⁾ K. Weule, *Völkerkunde u. Urgeschichte in XX Jahrh.*, 1902, р. 6.

³⁾ F. Krause, *Die Völkerkunde als Wissenschaft*, Petermanns Mitteilg. LXVII, 1921, 11 зсрр.

⁴⁾ А. Ветухов, цит. твір, а надто ст. 22.

⁵⁾ А. Ковалівський, *Етнографія та Етнологія*, Червоний Шлях 1925, кн. X, ст. 127—131.

⁶⁾ Л. Штернберг, *Етнографія*, *Энци. Слов. Брокгауза-Ефрона* X 1, 1904, 181; пор. *Жив. Стар.* XXV, *Изв. Журналъ засѣданій Отд. Етнографіи ИРГО*, ст. 8.

⁷⁾ Н. Харузин, *Етнографія I*, СПб 1901, 4 і дд. В. Харузина, *Етнографія I*, М. 1909, 28 і дд.

⁸⁾ Н. Могілянський, *Жив. Стар.* XXV, 1916, 9.

⁹⁾ *Жив. Стар.* XXV, 1916. *Журн. Засѣд. Отд. Етногр.*, 6.

За наших днів у цьому питанні — якась доба розброду. На заході низка товариств, наукових часописів та окремих праць мають епітет етнологічних, хоч побіч з ними трапляється й назва етнографія, етнографічний. Німці відрізняють *Völkerkunde*, с.-то порівняльне вивчення народів та *Volkskunde*, с.-то вивчення однієї певної народности (про що див. далі). В Росії виходить журнал „Этнография“, що аніяк не обмежує свої завдання на описовому моменті, а першу книжку цього журналу відкриває стаття Л. Я. Штернберга під заголовком „Сучасна етнологія“¹⁾.

Наведу лиш декілька прикладів цього різнобою на заході: Антропологічне Товариство в Відні розробляє питання не тільки „соматичної антропології“, але й етнографії та передісторичної археології. Те саме треба сказати про Американську Антропологічну Асоціацію, Антропол. Інститут у Лондоні та багато інших установ. Берлінський часопис *Zeitschr. f. Ethnologie*, ляденський *Internationales Archiv für Ethnographie*, польський *Archivum Nauk Antropologicznych* та ин. вміщують на своїх сторінках статті з антропології, етнографії, археології та суміжних наук.

У Москві успішно функціонує одне з найдавніших наукових товариств Європи, Товариство Аматорів Природознавства, Антропології та Етнографії, при Московській Секції Державної Академії Історії Матеріальної Культури є Комісія для Етнології. Так само РАНІОН (Росс. Ассоц. Научно-Исследов. Институтов Обществ. Наук) має в своєму складі Етнологічну Секцію (при Інституті Історії). Новий музей, що повстав р. 1924 у тій самій Москві із злиття етнографічного відділу Рум'янцівського Музею, колекцій Всесоюзної Сільсько-Господ. Виставки р. 1923 та збірок пореволюційної доби, дістав назву Державного Центрального Музею Народознавства.

В Ленінграді поруч з Музеєм Антропології та Етнографії Ак. Наук СРСР, Етнографічним Відділом Державного Російського Музею та Відділом Етнографії Російського Географічного Товариства є Розряд Етнології Державн. Акад. Історії Матеріальної Культури. Разом з тим нерідко вживається навіть вислів „етнологічна експедиція“ та „етнологічне обслідування“ тієї чи тієї місцевости або народности (отже, опис, а не порівняльно-етнографічна робота).

На Україні до складу Харківської Науково-Дослідчої Катедри Історії Українського Письменства включено Етнологічно-Краєзнавчу Секцію, в Києві при Кабінеті імени Ф. Вовка Укр. Акад. Наук є Відділ Етнології, але часопис, що його видає та-ж-таки Академія, має назву „Етнографічний Вісник“, хоч у ньому, подібно до „Этнографии“, що її видається за ред. ак. С. Ф. Ольденбурга та проф. Б. М. Соколова, вміщується не тільки сировий матеріал та описи, але й статті порівняльно-етнографічного характеру. Отже, зрозуміло, що й на заході й у СРСР термінів „етнографія“ та „етнологія“ вживається *promiscue*, і якоїсь системи або постійности, закономірности ми тут не знаходимо.

¹⁾ Этнография 1926, № 1—2, р. 15—43.

Не можна, як здається мені, не пристати на погляд тих, що, як Л. Я. Штернберг, вважають описове та порівняльне вивчення народів за об'єкт єдиної науки — етнографії. Облік, опис та класифікація явищ виходить до складу цілої низки наук, але аніяк не вилучається їх у самостійні галузі знання: флористика, що має за завдання точно встановлювати рослинні види — складники флори та встановлювати в числах пайку участі окремих родин у флорі різних країв, систематика (таксономія, фітографія), що угруповує рослинні форми за спорідненими взаєминами між ними, органографія та інші відділи ботаніки, що їх характеризує перевага описового моменту, набувають справжнього сенсу та значіння лиш у зв'язку з історією розвитку рослин, із знанням умов існування їх та вивченням цілої суми життєвих процесів у них. Не являючи собою самостійних наук, вони входять, як необхідні складники, до спільного будинку єдиної ботанічної науки. Те саме треба сказати й про описову етнографію, що так само тісно пов'язана з загальною або порівняльною етнографією, як, напр., описова географія рослин з екологічною та еволюційною фітогеографією та з ботанічною наукою взагалі.

II. ОБ'ЄКТ ТА ЗАВДАННЯ ЕТНОГРАФІЇ.

§ 4. Огляд визначень етнографії.

Запропоновані в науці визначення етнографії можна розподілити, передусім, на дві великі категорії: одні виходять із завдань загальної (порівняльної) етнографії, інші мають на оці племінну (національну) етнографію, с.-то вивчення одної лиш народности. В першій категорії ми знаходимо такі групи (типи) визначень.

1. Етнографія — наука про культуру людства в цілому та закони духового розвитку його.

Німецький дослідник Р. Ehrenreich та французький учений L. de Rosny утотожують етнографію з історією культури¹⁾. В. Йохельсон вважає, що етнографія є історія первісної культури²⁾; за В. Т. Богоразом, етнографія є наука про те, як повстала та як розвивалася людська культура³⁾. Л. Я. Штернберг дає таке визначення етнографії: етнографія — наука, що вивчає культуру народів, які не перебувають у віданні історії та передісторичної археології, с.-то найбільше народів первісних та тих шарів культурних народів, котрі найбільше зберегли риси первісного ладу⁴⁾.

¹⁾ Р. Ehrenreich, Zeitschr. für Ethnologie 1910, 363; Allgemeine Mythologie, Berlin, 1910, р. III, 26, 28. Ehrenreich ладен визнати історію культури за частину етнології; навпаки, W. Foу (у Gräbner'a, Methode d. Ethnologie, 1911, IX, A. 2) вважає етнологію за частину загальної історії культури. Про Rosny див. вище.

²⁾ Журналь Засѣд. О. Э. ИРГО, р. 6.

³⁾ В. Г. Богораз. Основы Этногеографии, Л. 1928, 43, 54, 58.

⁴⁾ Л. Я. Штернбергъ, Этнографія, Энциклопед. Словарь Брокгауза-Ефрона, XLI, 1904, стор. 180-6.

Швайцарський учений Otto Stoll вважає, що завдання етнології полягає в порівняльному розгляданні окремих категорій культурних явищ у межах великого числа етнічних груп¹⁾. Згідно з Em. Schmidt'овим визначенням, етнологія ставить собі за завдання відшукувати закономірність у духовому житті людства²⁾. Схоже на це твердження висловлює й Wilh. Schmidt; як він каже, етнологія має справу з загальними утвореннями духового життя людства³⁾. Від визначень наведених вище подекуди відрізняється Steinmetz'ева та M. Schmidt'ова концепція; вони виключають з компетенції або відання етнографії індоєвропейські (або азійсько-європейські) народи. Перший пише: етнографія ставить собі за завдання порівнювати всі соціальні життєві явища неарійських народів, щоб тлумачити їх та встановлювати загальні закони розвитку людської культури⁴⁾. Другий завважує, що етнологія є наука про довільні форми життя людства, що стоїть по-за азійсько-європейським культурним циклом⁵⁾. Того самого погляду додержується Richter, W. Foy та ин. Порівн. до цього G. Thilenius, *Museumskunde, Beiheft zu Bd. XII, 1916, p. 25 i d.*

2. Етнографія—наука про обопільні стосунки між окремими людськими групами та їх культурами.

Цього погляду додержується англійський дослідник А. Н. Кеане⁶⁾. Для нього етнологія—наука про взаємини між відмінами людського роду, що їх розглядається, як членів однієї чи більше первісних родин (див. угорі). Так само К. Weule висуває на перший план порівняння етнічних особливостей усіх народів земної кулі, що допоможе нам установити колишні взаємини та звязки між народами, з'ясувати питання про самостійне повстання або запозичення культурних елементів (причому в останнім разі перед нами повстає завдання пояснити спільність їх географічним шляхом). Так утворюється картина мандрівок та переселеннів, споріднености, колишнього угруповання та походження народів⁷⁾. Еспанський учений Т. de Aranzadi пише, що етнографія вивчає не раси (як антропологія), а народи (*los pueblos*), с.-то людські громади (*agrupaciones humanas*), які об'єднує спільність мови, мистецтва, вірувань, звичаїв та обрядів та інші властивості, що не передаються через фізичну спадковість, а розвиваються наслідком виховання та традицій, що оточують людину.

Цікаво занотувати ще погляд покійного ляйпцізького психолога Wilh. Wundt'a: етнографія, каже він, має дві мети: встановити споріднені

¹⁾ O. Stoll, *Mitt. d. Geograph. — Ethnographisch. Gesellsch. Zürich XVIII, 1917/18, p. 4.*

²⁾ Emil Schmidt, *Centralblatt f. Anthropol., Ethnol. u. Urgesch. 1897, 97 sqq., 102.*

³⁾ Wilhelm Schmidt, *Moderne Ethnologie, Anthropos, I, 1906, 972.*

⁴⁾ S. R. Steinmetz, *Ethnolog. Stud. z. erst. Entwickl. d. Strafe, p. XI sq.*

⁵⁾ Max Schmidt, *Grundr. d. ethnolog. Volkswirtschaftslehre, I, Stuttgart, 1920, p. 6; його-таки Völkerkunde, 1924, p. 16.*

⁶⁾ A. H. Keane, *Ethnology (Cambr. Geograph. Series), 1896, p. 1—3.*

⁷⁾ K. Weule, *Völkerkunde u. Urgesch. im XX Jahrh., 1902, p. 6. v*

взаємини народів та простежити зміни етнічного характеру їх залежно від різних чинників¹⁾.

З російських учених М. М. Могилянський завжди різко повставав проти утотоження етнографії з історією культури та доводив, що остання має справу з людством у його цілому, а перша має діло з расами та народами. Для етнографа на першому плані повинно стояти поняття про *іджис*²⁾. Завдання етнографії вивчати розвиток інтелектуальних та духових (тавтологія! Є. К.) сил людського роду, який підо впливом расових особливостей, географічного середовища та історичних умов своєрідно відбувався у різних групах, що репрезентують народи земної кулі, і знайшов собі вияв в особливостях матеріального та духовного ладу їхнього життя³⁾.

Контамінаційне визначення знаходимо в Н. Н. Харузіна, який вважає, що етнографія, вивчаючи побут окремих народів, установлює закони розвитку людської культури⁴⁾. За Ф. Краузе етнографія є наука про культурне життя людських громад, найбільше народів та їх груп. Завдання її сходять А) на дослідження культур в їх просторовочасовому поширенні, с.-то 1) всередині однорідної соціальної організації (народ), 2) в межах спорідненої культури (культурна провінція), 3) в рамках різних культурних країв земної кулі та 4) в масштабі культури вселюдської або світової; Б) на вивчення культур з погляду височини їхнього розвитку, щоб установити закони для ходу розвитку людської культури⁵⁾.

Другу категорію визначень репрезентують такі типи.

1. Етнографія — наука про всі життєві форми того чи того народу.

Таке розуміння зустрічаємо в А. Strack'a, що визначає суть етнографії так: „дослідження, зображення та пояснення всіх життєвих форм і духовних виявів, що випливають з природної поєднаності народу та від неї спричинені“⁶⁾. Ще К. Weinhold бачив завдання етнографії у вивченні народу, як певної, історично та географічно відмежованої, людської громади, в усіх формах фізичного та духового життя її⁷⁾. Fr. Lüers дає таке визначення етнографії: вивчення народнього життя в усіх виявах його, щоб пізнати народність (Volkstum) у цілому⁸⁾. За О. Lauffer'ом, етнографія є дзеркало народнього життя. Поняття „народу“ охоплює,

¹⁾ W. Wundt, Logik, III, 486.

²⁾ Н. М. Могилянський, Етнографія и ея задачи. Ежегодник Русскаго Антропологическаго Общества, III, 1908, 102—105.

³⁾ Н. М. Могилянський, Предметъ и задачи Этнографіи, Живая Старина XXV, 1916, 17.

⁴⁾ Н. Н. Харузіна, Этнографія, I, СПб 1901, 37.

⁵⁾ Fritz Krause, Die Völkerkunde als Wissenschaft, Petermanns Mitteilungen LXVII, 1921, 8 sqq.

⁶⁾ Adolf Strack, Hessische Blätter f. Volkskunde, I, 1902, 149 sqq.

⁷⁾ Karl Weinhold, Was soll die Volkskunde leisten? Zeitschr. f. Völkerpsychologie u. Sprachwiss. XX, 1890, 1 sqq; Zeitschr. d. Ver. f. Volksk., I, 3 sqq.

⁸⁾ Friedr. Lüers, Volkstumskunde im Unterricht, Frankf. M., 1924, p. 3.

каже він, усі групи людности: вбогих і заможних, освічених і неосвічених, чоловіків і жінок, юнаків і старих, якщо їх об'єднує спільність звичаїв та характеру, яких зумовляють однакові племінні особливості, спільна історична доля та одні й ті географічні умови¹⁾.

2. Етнографія є наука про душу народу (Volksseele).

Науку про душу народу (Volksseele) утворив Herder (1744—1803), що вживав цього терміну мало не в тому самому розумінні, як і „дух народів“ (Volksgeist), „ідея народів“ (Völkergedanke), „національний дух“ (Nationalgeist), то-що. Hegel, учень його W. H. Riehl та ин. цілком за-своїли цю концепцію. Родоначальники колективної психології Н. Steinthal та М. Lazarus, що видавали з р. 1860 по 1890 журнал Zeitschr. f. Völkerpsychologie u. Sprachwissensch., вперше спробували перенести науку про народню душу на науковий ґрунт, хоч і воліли говорити слідом за Herbart'ом про „механіку уявлень“. Тимчасом, було-б несправедливо вважати науку про „душу народу“ за виключно німецьке поняття, як це робить, наприклад, Victor Geramb²⁾. Його інтенсивно розроблювано і в романських країнах. Так А. Fouillée доводив, що життя народу є не що инше, як поєднання психічних сил (forces psychiques)³⁾, Gustave LeBon писав про l'âme d'un peuple, l'âme d'une race, під якими він розумів колективне означення психічних основ, спільних усім індивідам даної громади, народу або раси. За установами, мистецтвом, віруваннями, політичними переворотами кожного народу стоїть певний моральний характер, від якого залежить усенька еволюція народу. Ця справжня величина і є душа народу⁴⁾. Італійський учений Pasquale Rossi просто заявляє, що душа натовпу (l'anima della folla) існує, як щось реальне й збудована цілком так само, як і індивідуальна душа (così come una psiche individuale)⁵⁾.

Не зупиняючися на дальшій розвитку цієї науки про „душу народу“ (Wundt та його школа)⁶⁾, я вкажу тільки, що ціла низка німецьких, австрійських та швейцарських дослідників вважає за основне завдання етнографії — вивчати „душу народу“. На цій позиції стоять Adolf Hauffen, Eugen Mogk, Jul. Sahr, Otto Waser, K. Reuschel, Georg Koch, Viktor Geramb та ин. Так, Adolf Hauffen (1896) вважає за кінцеву мету етнографії відшукати наукову формулу на поняття „народньої душі“⁷⁾. Karl Reuschel (1920) вважає терміни: „народня, масова, колективна душа“ за цілком наукові поняття й твердить, що етнографія студіює душевні вияви народу (seelische Aeusserungen des Volkes)⁸⁾. V. Geramb (1924),

¹⁾ O. Lauffer, Reden geh. z. Feier d. Rectoratswechsel am 14. XI. 1922, Hamburg 1923, p. 33; його-таки Niederdeutsche Volkskunde, Leipz. 1923, p. 1 sqq.

²⁾ Der Begriff der Volksseele ist ein deutscher Begriff, пише він (V. Geramb, Die Volkskunde als Wissenschaft, Zeitschr. f. Deutschkunde XXXVIII, 1924, 331).

³⁾ Sganzzini, Fortschritte d. Völkerpsychologie etc., Bern 1913, p. 229 і д.

⁴⁾ Див. Sganzzini, назв. твір, ст. 184, поп. 215.

⁵⁾ Див. Sganzzini, назв. твір, ст. 218.

⁶⁾ Див. Sganzzini назв. твір, 118 sqq., 232 sqq.

⁷⁾ Adolf Hauffen, Einführung in die deutsch-böhm. Volksk., Prag 1896, p. 94.

⁸⁾ K. Reuschel, Deutsche Volkskunde, Leipzig, I, 1920, p. 12—14.

цілком пристаючи на цей погляд, так само визнає за кінцеву мету етнографії досліджувати душу народу та психічні закони її (*die Erforschung der Volkseele u. ihrer psychischen Gesetze*)¹⁾. У Росії зовсім недавно (1927) Густав Шпет обстоював науковість терміну „душа, дух народу“ в розумінні збірки або цілокупності характерних рис „поведінки“ народу; вкупі з постійністю „диспозиції“, це є його характер, що спізнається в сумі реакцій народу на зовнішні чинники²⁾.

3. Етнографія — наука про життя певних, соціальних класів народу.

Ще р. 1885 еспанський фольклорист Antonio Machado у Alvares поставив питання про те, які класи людности являють собою об'єкт етнографічного дослідження³⁾.

Італійський фольклорист Rafaele Corso розв'язує це питання в тім розумінні, що етнографія має справу з „нижчими класами“ (*infime classi*)⁴⁾, себ-то широкими верствами селянства, що лишається через історичні умови на первісніших ступені культурного розвитку. Соціальні класи, економічно бідні, багаті на перекази та забобони, що пустили своє коріння в тіні халуп, що викохалися в спідніх верствах людности, утворили характерну отруту флору, „флору злиднів“ (*Le classi sociali economicamente povere sono le classi ricche di leggende e usanze superstiziose, le quali allignano nell'ombra dei tuguri, germogliano nei bassi strati nazionali, costituendo una velenosa flora caratteristica, la flora della miseria*)⁵⁾. І далі Corso завважує, що фольклор — це етнографія селянської класи⁶⁾. Того самого погляду додержується W. Boette⁷⁾, що підкреслює вагу селянства (*Bauerntum*) в етнографії; його *Landvolk* — те саме, що *classi rustiche* в Corso. Один з найвидатніших етнографів сучасної Швейцарії проф. Hoffmann-Krauer виставив р. 1902 тезу, що спричинилася на Заході до жвавої дискусії, а саме, що за об'єкт етнографії є „*vulgus in populo*“. Обряди, звичаї, забобонні уявлення, поезія, образотворче мистецтво, музика, танки, народня мова й т. ін., на нижчих ступенях розвитку їх, що охоплюють широкі верстви людности, — ось що становить справжню царину етнографії за Hoffmann-Krauer'ом⁸⁾. Різкі заперечення проти формули „*vulgus in populo*“ були від Ad. Strack'a; він зазначав, що відміна між „*vulgus*“ та „*populus*“ є наслідок пізнішого культурного

¹⁾ V. Geramb, Назв. твір, Zeitschr. f. Deutschkunde, XXXVIII, 1924, 333.

²⁾ Г. Шпет, Введение в этническую психологию, М., 1927, стр. 91. Вивчати душу народу визнають за завдання етнографії ще Eug. Mogk, Mitt. d. Verb. dt. Ver. f. Volksk., № 6, 1907, 5—6; Archiv f. Kulturgesch., XII, 1916, 239, 242 sq.; Jul. Sahr, Zeitschr. f. deutsch. Unterricht, XXV, 1911, 229; Otto Wasser, Was ist Volkskunde, Die Schweiz, XXII, 1918, № 6, 365 sq.; Georg Koch, Hess. Blätter f. Volkskunde, XXI, 1922, 22.

³⁾ Folk-Lore Journal III, 1885, p. 104 sqq. Див. про цього еспанського етнографа A. Guichot у Sierra, Not. Histór. del folklore, Sevilla 1922, 184 і д.

⁴⁾ Raf. Corso, Folklore. Storia, oggetto, metodo etc. Roma 1923, 17.

⁵⁾ Там-таки, стор. 17—18. ⁶⁾ Там-таки, стор. 20.

⁷⁾ Werner Boette в John Meier'a Deutsche Volkskunde, 1926, p. 1—14.

⁸⁾ Ed. Hoffmann-Krauer, Die Volkskunde als Wissenschaft, Zürich 1902.

розвитку, та що забобонні уявлення й традиційні форми властиві й вищим колам суспільства¹⁾. Цей самий автор завважує, що хоч селянство, через більший консерватизм, є цінне джерело для етнографа, але й міські мешканці, робітники, ремісники, крамарі, становлять об'єкт етнографії²⁾. Відомий історик релігій Albr. Dieterich теж висловивсь проти твердження, що його виставив швайцарський фольклорист³⁾. Починається жвава полеміка. E. Hoffmann-Krauer, відповідаючи своїм опонентам, заявляє, що термін „vulgus“ він бере в розумінні спіднього шару (Unterschicht) або підгрунтя культури (Unterwelt der Kultur). Разом з тим він виставляє инше твердження, що спричинилося до не меншого числа сперечань та заперечень, а саме: *das Volk produziert nicht, es reproduziert* (народ нічого не продукує, він тільки відтворює)⁴⁾. Проти останнього твердження знову виступив Ad. Strack⁵⁾.

Тут до речі буде загадати ще про теорію, що її недавно розвинув талановитий німецький етнограф-германіст проф. H. Naumann. Він одрізняє в етнографічному матеріалі дві категорії: 1) первісний колективний набуток (Gemeinschaftsgut) та 2) цінності, що спустилися вниз (gesunkenes Kulturgut). Між цими двома шарами відбувається постійна дифузія й завдання етнографії сходиться на те, щоб простежити генезу та шляхи цієї вічної виміни, встановити закони розподілу культурних явищ. Матеріальні та духовні цінності, що їх утворено в горішнім середовищі суспільства, згодом спускаються з верховин культурного шару вниз, в „народні маси“, тут відповідно переробляються та відмінюються й у цій новій формі передаються нащадкам. Так само переміщуються елементи масової культури догори в шар „розумової аристократії“. Naumann показує в своїм „Нарисі побуту німецького народу“, що так зване народне вбрання являє собою не що инше, як ті культурні форми, котрі зникли з ужитку вищих клас, але пройшли в народню масу. Тимчасом, навпаки, начиння, посуд, а надто житло цупко та вперто зберігають риси первісної доби. Народня драма та пісня повні елементів індивідуалістичної культури горішньої верстви суспільства, а хліборобські обряди та звичаї доходять своїм корінням давньої давнини, примітивної общинної культури⁶⁾.

Ці Naumann'ові погляди на завдання та методи етнографічного дослідження знаходять собі в багатьох німецьких робітників з даної царини якнайживіше спочуття⁷⁾.

¹⁾ Adolf Strack, Hessische Blätter für Volkskunde, I, 1902, 160 i. dl.

²⁾ Там-таки, 149 sqq.

³⁾ Albrecht Dieterich, Ueber Wesen u. Ziele d. Volksk., Hess. Bl. f. Volksk. I, 169—194.

⁴⁾ Ed. Hoffmann-Krauer, Naturgesetz im Volksleben, Hess. Bl., II, 1903, 57—64.

⁵⁾ Там-таки, стор. 64—76.

⁶⁾ Hans Naumann, Primitive Gemeinschaftskultur, Jena 1921; його-таки Grundzüge der deutschen Volkskunde, Leipzig. 1922.

⁷⁾ Karl Reuschel, Deutsche Volkskunde II, 1924, 6 sqq.; Mart. Freytag, Die Möglichkeit der Verwertung der Volkskunde im Unterricht, Langensalza 1925, 9 sqq.; Viktor Geramb, Zeitschr. f. Deutschkunde XXXVIII, 1924, 338 sqq. та ин.

За одміну допіру розгляненої групи можна вважати тих учених, які гадають, що етнографія — наука про розумову культуру ґрунтових шарів народу.

А. Dieterich уважав, що основну стихію етнографії становить розумова культура (вірування, звичаї, мистецтво) ґрунтових шарів народу (Unterschicht der Kulturnation, Mutterboden des Volkes). Решту: одержу, житло, начиння та ин. повинно притягати остільки, оскільки вони висвітлюють простонародню думку, віру, звичаї та мистецтво¹⁾). На цю концепцію в першій її половині цілком пристає V. Geramb, який просто заявляє, що за об'єкт етнографії є ґрунтовий шар народу (Gegenstand d. Volkskunde ist... der Mutterboden selbst²⁾). Які особливості характеризують думання цієї частини народу в розумінні деяких учених, зараз побачимо.

4. Етнографія — наука про життя груп, що їх характеризує перевага асоціативно-емоціональної форми думання.

Е. Могк один з перших указав, що відзначна риса всього народнього побуту та життєвого ладу є асоціативно-емоціональна форма думання, що переважає в людей близьких, через працю їх, до природи (мисливці, рибалки, хлібороби, пастухи та ин.), а так само в дітей та почасті жінок з інших клас суспільства. На цій відзнаці й повинно бути збудоване, за Могк'ом, визначення етнографічної науки³⁾). До нього чималою мірою приєднуються К. Reuschel⁴⁾, А. Knabenhans⁵⁾ та ин., що занотовують, як особливості асоціативної форми думання, надавання частині властивостей цілого (закон причетности, loi de participation французького соціолога Lévy-Bruhl'я), нахил усе в зовнішнім світі поєднувати з своїм „я“, сплітання суб'єктивного та об'єктивного, потяг до гіперболи, до емпатичного виявлення внутрішніх станів, емоціональну забарвленість думальних процесів, то-що. Перед нами те передлогічне світовідчування, що його Lévy-Bruhl характеризує, як représentations collectives, К. Th. Preuss означає терміном komplexe Vorstellungen, К. Reuschel прирівнює до розпроміювання світла (Ueberstrahlen), а В. К. Никольський зводить до формули: „кругобіг перетворів речей-сил“⁶⁾.

¹⁾ А. Dieterich, Hess. Blätt. f. Volksk. I, 1902, 186.

²⁾ V. Geramb, назв. твір, 337.

³⁾ Eugen Mogk, Wesen u. Aufgaben d. Volkskunde. Mitt. d. Verb. deutsch. Ver. f. Volksk., 1907, № 6.

⁴⁾ Karl Reuschel, Deutsche Volkskunde, I, 1920, 11 sqq.

⁵⁾ А. Knabenhans, Schweiz. Archiv f. Volksk., XXIII, 1921, 121—156.

⁶⁾ Lévy-Bruhl, Les fonctions mentales dans les sociétés infér., 1910; його-таки, Mentalité primitive, Par. 1925; К. Th. Preuss, Die geistige Kultur d. Naturvölker, Leipz. 1923, 9 sqq.; К. Reuschel, Deutsche Volksk., II, 1924, 6; В. К. Никольський, Очерк первобытной культуры, М. 1924, 90. Пор. про логіку первісної людини Fr. Boas, The Mind of Primitive Man, New-York 1911 (єсть рос. пер.).

К. Reuschel дає таке визначення: „етнографія має справу з усіма виявами народнього життя, де виявляється асоціативне, не логічне думання“¹⁾.

§ 5. Критика теперішніх визначень етнографії. Мета та завдання етнографічної науки.

Критично оглядаючи наведені вгорі визначення етнографії, ми, здається мені, легко можемо пересвідчитися в тому, що здебільша вони не доходять своєї мети, бо, або надають цій науці надто широкого (або вузького) змісту, або не мають у собі вказівок на найістотніші ознаки цікавого для нас поняття. Справді, тлумачення етнографії, як науки про розвиток культури в цілому, призводить до утотоження етнографії з історією культури. Визначення етнографії, як науки про взаємини окремих людських народів, надто обмежує границі її. Розуміння етнографії, як науки про життя та побут усього народу, про його „душу“, навряд чи можна визнати за слушне через надавичайну розпливчастість та невиразність самого поняття „народ“, а надто коли мова мовиться про розвинені та складні культурні суспільства. Європейські народи ані-як не можна виключати з відання етнографії. Але культурні народи являють собою складні класові організації, причому кожна суспільну верству характеризує особлива культура, особлива ідеологія. І за предмет вивчення для етнографа стають, з соціологічного погляду, найрізноманітніші суспільні класи та угруповання, не тільки селяни та багато категорій робітників, а й ремісники, салдати, моряки, не тільки доросла людність, але й діти, не тільки повноцінні громадяни держави, а й декласовані елементи, злочинці, безпритульні, жебраки. Пригадаймо численні роботи, що з'являються останнього часу, про побут, вірування та творчість рибалок, дроворубів, ковалів, шахтарів, мірошників, ремісників, салдатів, моряків, злочинців, статті про дитячий фольклор, то-що. Див., напр., P. Sartori, *Sitte u. Brauch*. Leipz. 1911; И. Троицкий, *Рел. греч. пастуха* (Рел. и Общ. 1926, Ленингр. 126 і д.); А. Болдырев, *Рел. греч. мореходов* (там-таки, 144 і д.); В. Петров, *З фольклору правопорушників* (Етногр. Вісн., № 2).

Всі ці людські громади та групи об'єднує, не вважаючи на глибоку відміну в матеріальній та розумовій культурі їх, одна спільна ознака — панування в свідомості їх безумовних рефлексів та рефлексів умовних перших (нижчих) ступенів. Заслуга Lévy-Bruhl'я, Е. Могк'а та ин. полягає в тому, що вони перші звернули увагу на емоціонально-асоціативну природу первісного думання, як характерну рису поведінки та ідеології тих соціальних формацій, що мають бути за об'єкт студій етнографа. Передаючи думку цих учених мовою сучасної рефлексології, я визначаю етнографію, як науку про морфологію та динаміку культури людських громад, що їх характеризує перевага рефлексів

¹⁾ К. Reuschel, *Deutsche Volksk.*, I, 1920, p. 12.

торно-асоціативних процесів думання, ірадіяції та генералізації.

Такі громади являють собою первісні народи та певні шари культурних народів, що зберегли свою близькість до примітивного думання. В останнім разі за чинника-визначника стає не належність до певної соціальної класи або професійної групи, а структура думання, світогляд, що об'єднують в одну групу й неписьменного селянина, й напівписьменного купця, й забобонного інтелігента ¹⁾.

Завдання етнографії сходять ось на що.

1. Вивчати культури в поперечному розрізі, себ-то в їх просторовому поширенні, всередині однорідних соціальних груп, та у взаємодії їх. Уся людність земної кулі розпадається на низку „етнографічних формацій“ (термін мій), себ-то людських громад, які, пристосовуючись до даного життєвого оточення або „екології“, утворюють особливі типові органічні єдності, де фізичний *habitus*, психологічна структура та матеріальні, соціальні й розумові елементи культури становлять одне ціле. За такі етнографічні єдності, що збігаються життєвими формами та екологією, можуть бути групи народів, які утворюють цикли культури, а всередині культурних народів — соціальні угруповання, що мають характерну культурно-психологічну фізіономію, яка впливає з подібности життєвого оточення та яка звичайно буває одмінна своєю близькістю до примітиву.

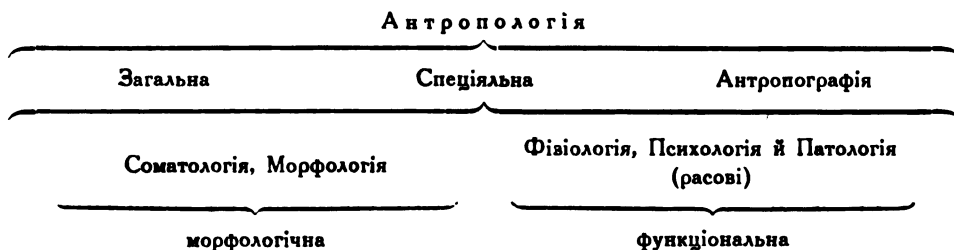
Окремі конкретні людські громади, що являють собою однорідне ціле що-до походження, мови, культури та життєвих умов і утворюють більш-менш тривкі сполуки, теж можуть бути за об'єкт етнографічного вивчення, але в них природньо переважає описовий момент. Такі описи окремих громад — тільки матеріал для науки, але ще не наука. Досліджувати етнографічні формації та те, як розподіляються вони по землі, вивчати культури їх, їх економічні та психічні компоненти й обопільні стосунки між культурними ареалами — становить перше завдання етнографії. Друге завдання її —

2. Вивчати культури в повздовжнім розрізі, себ-то в їх часовій послідовності та розвитку, почавши з найдавніших стадій та закінчуючи сучасними рудиментами їх. Перед етнографією повстають питання про звязок сучасного розподілу етнографічних формацій і їх підрозділів з колишнім розподілом людства на землі, про історію розвитку окремих культурних явищ, про культурну стратиграфію (нашарування), старі реліктові форми й нові вкрапління й т. ин. Кінцева мета етнографії — вивчати морфологію й динаміку первісної культури людства.

¹⁾ Характеристику примітивного думання дала К. М. Грушевська в книзі „З примітивної культури“, Київ 1924, 75 і дд. Пор. R. Lenoir, *L'âme primitive*. Revue de Synthèse Historique, XLIV, 1927 décembre.

§ 6. Стосунок етнографії до суміжних наукових дисциплін.

Етнографія перебуває в тісному звязку перш за все з антропологією, як наукою про фізичну природу людини; склад цієї науки можна наочно подати в вигляді отакої схеми (R. Martin та Stolyhwo).

Із складників антропології для етнографа найбільшу вагу має антропографія (за R. Martin'овою термінологією), що вивчає ознаки окремих людських рас¹⁾.

Географія змальовує нам картину екологічних (природніх) властивостей місцезалюднення народностей (спеціально під антропогеографією Fr. Ratzel розумів науку про вплив природніх, життьових умов на структуру й характер народности²⁾, а під етногеографією проф. В. Г. Богораз розуміє вивчення розподілу людства та його культури на земній поверхні³⁾. Археологія, що розкопами добуває речові джерела передісторичної (безписьмової) культури та вивчає їх, допомагає етнографії відновити картину первісної культури людства. Інколи науку про копалинну людину та останки її в земній корі вилучається в особливу дисципліну — палеоетнологію (у французів — *ethnographie préhistorique*).

Важче встановити межі між етнографією та історією культури. Th. Waitz, H. Steinthal, Steinmetz, Achelis, Gollier, Max Schmidt та ин. твердили, що перша вивчає сучасні неісторичні племена, а друга спирається не тільки на етнографічний, але й на археологічний та історичний матеріал. Навпаки в таких авторів, як Fr. Ratzel, Paul Ehrenreich, а також O. Peschel, E. B. Tylor, John Lubbock, Fr. Müller, Keane, Deniker, H. Schurtz, Brinton, H. Харузін та ин., ми знаходимо злиття етнографії з історією первісної культури, проти чого свого часу так різко протестував Н. М. Могилянський (див. угорі). Справді, етнографія в тій своїй частині, що розглядає основні лінії розвитку людської культури не в локальній багатобразності її або племінних втіленнях, а в її типології та динаміці, матеріально, що-до змісту свого сходиться з історією пер-

¹⁾ Б. Н. Вишневській, Антропология, как наука, и ее унив. прел., Каз. 1922, особ. стор. 10 дл.

²⁾ О. Мальчевській, Основания науки антропостнологии или законы отношения между человекомъ и природой. Москва 1868.

³⁾ В. Г. Богораз, Распространение культуры на земле. Основы этногеографии, Лгр. 1928, ст. 41 і д., 65.

вісної культури. Тимчасом етнографія відрізняється від останньої тим, що намагається встановлювати етнографічні формації, а історія первісної культури вивчає людство взяте в цілому. Відміна етнографії проти генетичної соціології полягає в тому, що перша вивчає процес розвитку суспільного життя в конкретних утворах його, за допомогою комплексової методи, а генетична соціологія ставить собі за завдання типологічно будувати історію суспільства та встановлювати загальні закони розвитку його, від первісних ступенів і аж до вищих та складних суспільних організмів.

Матеріально етнографія до певної міри сходиться з демографією, бо й та й та вивчає людські колективи. Але демографія досліджує склад та рух людности з погляду статі, віку, родинного стану, економічного становища, то-що, та залежно від народженности, шлюбів, смертності, зовсім ігноруючи національний момент. Тимчасом етнографія має справу з племінними або національними групами. Нарешті від народньої або масової психології (*Völkerpsychologie*) етнографія відрізняється тим, що перша вивчає процеси колективної свідомости, а друга — продукти людської культури¹⁾ та переважно в аспекті етнографічних формацій.

Особливу частину етнографії становить фольклор.

Термін „фольклор“ уперше запропонував відомий англійський історик Вільям Томс (*W. J. Thoms*) р. 1846, що вмістив у лондонській газеті „*The Athenaeum*“ з 22 серпня р. 1846 під псевдонімом Амвросій Мертон статтю з закликом збирати та опубліковувати матеріали що-до старовинної поезії, обрядів та вірувань. Тимчасом треба зауважити, що саме поняття про фольклор, як суму виявів народньої творчости, відоме було в літературі під іншими назвами задовго перед Томс'овим виступом. Так, ще за доби німецької романтики повстає низка нових слів: *Volks-tum*, *Volkheit*, *Volkskunde*, *Volksforschung* та ин. З них „*Volkheit*“ уживає Goethe в своїх *Maximen und Reflexionen*, *Volkstumskunde* трапляється в F. L. Jahn'овій книзі *Deutsches Volkstum*, що вийшла в Любеку р. 1810, а слово *Volkskunde*, що дослівно відповідає англійському термінові *Folk-Lore*, вперше утворив J. F. Knaffl р. 1813²⁾. Тепер, щоб означати одно й те саме поняття, різні народи вживають різних термінів, як показує ось ця таблиця.

№№	Назва країни	Терміни, що означають фольклор
1	Німеччина	<i>Volkskunde</i> , <i>Volkstumskunde</i> , <i>Volkslehre</i> , <i>Folklore</i>

¹⁾ Сукупність творчих та виробничих процесів людства (знаряддя, шитло, техніка) дехто об'єднує під ім'ям „ергології“ (*Sarasin, O. Stoll, R. Martin, F. Krause, R. Lasch* та инш.).

²⁾ *V. Geramb, Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. XXXII, 71 ff.; Zeitschr. f. Deutschkunde XXXVIII, 1924, 325 ff.*

№№	Назва країни	Терміни, що означають фольклор
2	Франція	Traditions populaires, folklore, démologie, démo-psychologie.
3	Італія	Tradizioni popolari, il folklore (Corso), demopsicologia (Pitré, Imbriani), demologia (Stanisl. Prato), scienza demica (Emilio Teza), etnografia (L. Loria).
4	Еспанія	Tradiciones populares, el folklore (Guichot), saber popular, demologia, demosofia, demotecnografia.
5	Португалія	Demotica (Teof. Braga), folklore (C. Pedroso, L. de Vasconcellos).
6	Греччина	Laografia

Погляди вчених на суть та межі фольклористики різко розходяться між собою. Р. 1884 та дальших на сторінках лондонського журналу Folk-Lore розгорнулася жвава полеміка в питанні про зміст, завдання та методи науки про фольклор. Е. Sidney Hartland¹⁾ визначає фольклористику, як антропологію (= етнографію, *Е. К.*) в застосуванні до психічного життя малокультурної людини, причому фольклористика, на його погляд, не обмежується на вивченні перебутків та архаїчних форм, але досліджує й новотвори. Це заперечує G. L. Gomme²⁾, що назначає чотири таких основних стадії в науковому розробленні фольклору: 1) фольклор сучасних цивілізованих народів, як вихідний пункт; 2) порівняння до схожих явищ у житті інших європейських народів; 3) аналогії та паралелі з індійського фольклору; 4) порівнювання зібраного матеріалу до звичаїв та уявлень сучасних дикунів, щоб установити природу та еволюцію факту, що цікавить нас. В іншій своїй роботі G. L. Gomme доводить, що відміна фольклору від антропології (= етнографії, *Е. К.*) полягає в тому, що остання вивчає вірування та звичаї некультурних народів з усякого погляду, а фольклористика цікавиться найбільше психологічним боком, оскільки він дає змогу пояснити історично ті останки первісної доби, що збереглися в пізніших нашаруваннях культури³⁾. Своєрідне тлумачення терміну „фольклор“ запропонувала на сторінках згаданого журналу Шарлота Вигне⁴⁾. Вона вважає, що фольклор є не „наука про народ, а наука народу, себ-то власний світогляд його“, „народня мудрість“. Тому вона обстоює те, що „фольклор“ може означати лиш матеріал на науку, а не саму науку; стосунок між

¹⁾ The Folk-Lore Journal, II, 1884, 340 ff. III, 1885, 115 ff.

²⁾ Там-таки, II, 347 ff., III, 1—16.

³⁾ G. L. G o m m e, Handbook of Folk-Lore, London 1890.

⁴⁾ The Folk-Lore Journal, III, 1885, 97 ff. 267 ff.

ними такий самий, як, наприклад, між мовою й лінгвістикою, людиною й антропологією. Що-до цього з її поглядами сходиться погляд російського вченого проф. Ю. М. Соколова, що пропонує вживати, щоб означати матеріал науки, термін „фольклор“, а для дисципліни — термін „фольклористика“¹⁾. Погоджуючись з Hartland'ом, Burne уважає, що сучасні фольклорні новотвори цілком увіходять у царину науки про фольклор. Погляду Burne додержувався у розумінні терміну „фольклор“ Вл. Лесевич (Памяти В. Г. Бѣлинскаго, М. 1889, 343 і д.). Фольклор — пише він — це ціла сукупність народного знання, вся маса різноманітних відомостей та висловлювань народу про своє життя, що ґрунтуються на усній традиції та стоять по-за культурними впливами. Проти Charlotte Burne виступає Stuart Glennie²⁾, який додержується тієї позиції, що фольклор є наука про народ, але, очевидно, під впливом відповіді названої дослідниці³⁾, згодом одмовивсь од цього погляду й став розуміти під фольклором the lore of the folk about their own folk-life, себ-то народню мудрість, ідеологію⁴⁾. Aug. Gittée теж уважав фольклор не за науку, а за матеріал на неї⁵⁾.

Питання про межі фольклористики й на дальші роки лишається суперечне та невизначене. Th. Jos. Ruymaigre розумів під нею вивчення всього, що стосується до народу, його минулого, його життя його поглядів⁶⁾. Andrew Lang ладен був утотожити фольклористику з антропологією, як наукою про людське життя взагалі⁷⁾. Gius. Pitré вважав, що фольклорист вивчає духовне та матеріальне життя культурних і некультурних народів⁸⁾. В наші дні еспанський учений Aranzadi, відрізняючи факти історичні, передісторичні, аністоричні (фортеці та сховища непевної, але не передісторичної доби) та інфраісторичні, вважає, що останні й повинні бути за об'єкт фольклористики⁹⁾. Arn. van Gennep пише: „Фольклор не є звичайна збірка розрізнених дрібних фактів, більш-менш цікавих чи розважних; це — синтетична наука, що вивчає спеціально селян та сільське життя, а також відгуки його в оточенні індустріальному й міському“. В царину фольклору він включає не тільки казки та легенди, пісні, вірування й прикмети, магичні обряди, але й розваги, танки, народне шанування святих, житло, оселю, начиння, всякого роду знаряддя, мистецтво, звичаєве право, нарешті — характер почувань та способи вислову¹⁰⁾. Kaarle Krohn у своїй недавно випущеній методологічній роботі встановлює три ознаки, що визначають об'єкт фольклористики:

1) Ю. М. Соколов, Художеств. фольклор, I, 1926, 6, прим.

2) The Folk-Lore Journal, IV, 1886, 75 ff.

3) Там-таки, IV, 158 ff.

4) Там-таки, IV, 213 ff., 363 f.

5) Revue Belg., LIV, 1886, 225 і д., 369 і д.

6) Ruymaigre, Folklore, Par. 1885, p. 1.

7) A. Lang, The Internat. Folk-Lore Congress, 1892 (London), p. 3.

8) Giuseppe Pitré, Per l'inaugurazione del corso di demopsicologia, Palermo 1911, p. 4.

9) Aranzadi y de Hoyos-Sainz, назв. тв., 11.

10) Arnold van Gennep, Le folklore, Paris 1924, 29—31.

1) усна традиція, 2) обробка фантазією та 3) справжня народність¹⁾. Надзвичайно вузькі межі фольклористики назначає Lewis Spence у своїйому „Вступі до мітології“. Як він каже, фольклор охоплює уламки або переживання старовинних вірувань або обрядів, що існують серед неосвічених та напівосвічених шарів культурних країн (fragments or survivals of old belief or custom found uneducated or semi-educated people in civilized countries). Тому, додає він, можна говорити про фольклор Англії, Німеччини або Італії, але говорити про фольклор дикунів в Африці, Австралії або Америці, який і в наші дні є щось живе, надзвичайно неправильно (is highly incorrect)²⁾. Навпаки, R. R. Marett у своїй цікавій та змістовній книзі про психологію й фольклор, розумів фольклор не як інертну масу копалинних культурних пережитків (an inert mass of cultural fossils), але як рух або процес (movement or process) тісно поєднані з примітивним світосприйняттям³⁾.

Навсправжки фольклористику треба вважати за особливий „сегмент етнографії“⁴⁾, що охоплює вивчення усної поетичної творчості та побуту примітиву, але через особливості обслідуваного матеріалу, він тісно поєднаний з літературознавством. Цілком справедливо італійський фольклорист Rafaele Corso пише: „Етнографія зупиняє свій погляд на некультурних людських групах або громадах, набуваючи специфічної назви фольклору, коли вона вивчає найтемніші та найглибші шари цивілізованих народів (strati più oscuri e profondi delle nazioni civili), пласти, де відкладаються, як на дні, пускаючи часом свіжі паростки, такі форми діяльності, такі явища, що, здавалося, зникли назавсіди“⁵⁾.

III. МЕТОДОЛОГІЯ ЕТНОГРАФІЇ.

§ 7. Збирання, угруповання та зберегання етнографічних матеріалів.

Є два способи збирати етнографічні матеріали: 1) лабораторний, коли матеріальні або літературні джерела підбирається в спеціальних сховищах: музеях, бібліотеках, то-що, та 2) польовий, коли матеріали збирається на місцях, серед виучуваного народу або соціальної групи. Польовий спосіб теж становить дві різностаті: а) стаціонарну, коли перебувають з науковою метою в тій чи тій місцевості довго, принаймні „етнографічний рік“, себ-то зиму й два літа та б) короткотермінову, що триває декілька місяців. Самий матеріал розпадається на дві категорії: 1) безпосередні джерела, себ-то речі побуту та творчості та 2) посередні джерела: сучасні етнографічні записи, щоденники, то-що, а так само

¹⁾ Kaarle Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode, Oslo 1926, 25.

²⁾ Lewis Spence, An Introduction to the Mythology, London 1921, p. 12.

³⁾ R. R. Marett, Psychology and Folk-Lore, London 1920, p. 3 ff., 73 ff., 100 ff., 121 ff.

⁴⁾ Мовляв проф. Ю. М. Соколов, Худож. фолькл., I, 1926, стор. 7.

⁵⁾ Rafaele Corso, Folklore, Roma 1923, p. 20.

стародруки та старовинні рукописні твори, мандрівки, літописи й хроніки, судові акти, то-що.

В питанні про техніку збирання матеріалів підчас польової роботи є два протилежних погляди. Одні вважають, що необхідно вживати точно вироблених форм: анкет, бланків, програм, карток. Інші висловлюються проти будь-якої регламентації та навмисности; програми хибують на обширність та дрібність поділу, невизначеність питань, упередженість; вони нав'язують та підказують відповіді (F. Krauss, Wossidlo, почасти Steinmetz та Bugiel). R. Wossidlo покликують на знайому капелюшницю, що робила записи, підчас праці, на паперових катушках од шовкових стьожок; сам він мав звичку записувати свої спостереження на целулоїдних манжетах непомітно для присутніх¹⁾. Не зупиняючись далі на техніці збирання матеріалів, що її більш-менш добре розроблено в нашій літературі, одзначаю лиш один спосіб, що його рекомендує Wossidlo, а саме — круговий зошит: листки з питаннями надсилається в одну місцевість, потім із здобутими відповідями в іншу й т. д.; таке розсилання запитань має вагу, щоб діставати „негативні реакції“.

Досить поширена форма для фіксування спостережень є записування в грубому „загальному“ зошиті. До того-ж спостереження та власні міркування записується в зошит без певного порядку, сказати-б, підряд. За велику хибу цієї системи треба визнати те, що такий загальний зошит являє собою щось подібне до овідіівської *rudis undigestaque moles*, купу матеріалів без ніякого порядку та системи. Справді, якщо нам треба знайти даний запис, то доводиться гортати весь зошит, на що нецільно витрачається й час і енергію. Зрозуміло, що записувати треба так, щоб завжди легко можна було знайти потрібний запис, і щоб ми завжди знали, який матеріал що-до даного питання є в нас під рукою. На цю мету може почасти здатися абетковий зошит з літерним покажчиком з правого краю. В нього матеріал записується за абетковою системою. Наприклад, коли в нас є низка заміток про російські народні звичаї, то ми можемо розмістити їх так: записи про весілля під заголовком „весілля“ — на сторінках, призначених на літеру „в“, записки про похоронні обряди — під літерою „п“, хліборобські обряди — під літерою „х“; весь матеріал про святковий ритуал — під заголовком „свята“ й т. д. Але й ця система, не вважаючи на деякі переваги її проти попередньої, має чималі вади. По-перше, в межах однієї й тієї літери може зібратися такий рясний матеріал, що, щоб знайти потрібну нам замітку, піде чимало часу, а суворо додержати абеткового порядку і всередині кожної літери зовсім неможливо, бо не можна задалегідь визначити, скільки сторінок доведеться призначити на сполуки „ба“, „бе“, „би“, „бо“, „бу“ і т. д. Отже, однорідні замітки можуть розрізнитися. Окрім того, обидві допіру розглянені системи мають основну хибу — нерухо-

¹⁾ R. Wossidlo, Ueber die Technik des Sammelns volkstüml. Ueberlieferungen. Zeitschr. d. Vereins f. Volksk. XVI, 1906, 9.

мість заміток: раз зроблений у зошиті запис назавсіди прикріплений до даного місця, і ці замітки неможливо розподілити инакше, з'єднати, якщо треба, з іншими, систематизувати.

Тому за єдину цілком доцільну систему записування треба визнати карткову систему або систему „фішок“ (од французького *fiche*). Виписки та замітки робиться на окремих аркушах паперу або картках певного формату. Під кожним записом неодмінно треба точно зазначити назву місцевості, де зроблено спостереження, вказуючи ім'я та прізвище, вік та рід праці особи, що за словами її зроблено запис, а так само точну дату.

Щоб полегшити дальше користування записами, бажано відразу ж означити вгорі на картці як-найкоротше та як-найточніше назви речей, що про них мова в виписці (німецьке *Stichwort*). Можна так само, як радить В. Чарнолуський, підкреслювати в тексті картки те слово, що має в собі назву даного питання або тему запису. Але перший спосіб доцільніший, бо при однаковому форматі карток та певному місці для означення їх змісту (горішній правий кут) згодом легко буде знайти потрібну нам виписку. Правда, дехто заперечує проти цього способу на тій підставі, що в ході дальшої роботи нерідко доводиться дробити рубрики або перейменовувати їх, але навряд, щоб заперечення це було слушне.

Нарешті, можна радити ставити на картках послідовні числа в порядку виготовлення їх. Тут можливі два принципи: суцільна послідовна нумерація для всіх карток або особлива нумерація для кожної окремої країни ¹⁾.

Отже, готова картка повинна мати в собі такі 5 елементів: 1) біжуче число, 2) означення змісту картки, 3) дату запису, 4) опис спостереженого факту, 5) вказівка на джерело запису або спостереження.

Т Е М А.	№
Запис.....
.....
Джерело спостереження. Місце та час запису.	

Фр. Кунце радить, складаючи записи, заповняти тільки один бік аркушу. „Часто трапляється — каже він, — що в момент, коли пишеться картку, неможливо передбачити потрібні вставки, перестановлення, то-що, які згодом зроблять усю виконану роботу негодящою до вжитку“ ²⁾. Такого самого погляду додержуються Кавфман і Кравзе ³⁾. Пораду цю не можна не визнати за доцільну.

Коли спостереження наше таке велике, що не вміщується на одній картці, то записується його на декількох, причому додаткові картки,

¹⁾ К. К r o h n, Назв. тв., ст. 49.

²⁾ Фр. К у н ц е, Техника умственного труда, 57.

³⁾ K a u f m a n n u n d K r a u s e, Der Kopfarbeiter, 1922, 56 ff.

звичайно, вже не мають на собі жадних відомостей або даних. Ці картки потім зліплюється, зшивається або з'єднується зчіпними голочками¹⁾.

Перейдімо тепер до питання про систематизацію та зберегання карток²⁾.

Є декілька головних систем розподіляти та зберегати картки: 1) абеткова, 2) речова, 3) комбінаційна або мішана та ин.

Перша система полягає в тому, що картки розміщують в абетковому порядку, за місцевостями, де зроблено записи, або за питаннями, що про них трактується в картці; останній спосіб можна назвати словниковим розміщенням матеріялу. Система ця незручна тим, що розподіл записів за місцевостями має суто-випадковий характер, а словникове розміщення спричинюється до дуже дрібного поділу.

Друга система — речова — полягає в тому, що картки систематизуються за окремими великими проблемами або цілими царинами знання. Перевага цієї системи полягає в тому, що під руками завжди перебуває весь зібраний матеріял що-до даного питання. А ту незручність, що дуже багато карток стосується разом до двох чи декількох питань, легко усунути так званими „покликувальними“ картками: дану картку (з записом) ставиться тільки в один відділ, а в решту приміщується картки з покликуванням: див. рубрику таку-то, № картки такий-то. Так само роблять, коли одну й ту саму рубрику можна означити різними назвами: наприклад, Весілля, див. Шлюб; Амулети, див. Обереги і т. д.

Комбінаційна або мішана система розподіляти картки може набувати різних форм: 1) частину записів, що безперечно стосуються до того чи того питання, вилучають та розписують по рубриках; решту карток переходять у загальному запасі без ніякої систематизації; 2) картки розподіляють за рубриками, але самі рубрики розставляють вже не в порядку логічної класифікації або етнографічної системи, а в абетковому порядку.

Коли зважити на наведені вгорі міркування, то найдоцільніша для розумової роботи буде та система розміщати картки, котру повдано не з певною класифікацією, а з розбиванням даного матеріялу за речами або питаннями. Таку систему розміщати картки можна назвати тематичною: всі вирізки, записи, спостереження, що торкаються одного питання, приєднуються до відповідної рубрики, розподіляючи за темами та підтемами.

§ 8. Критика етнографічних джерел³⁾.

Необхідна передумова всякої наукової роботи — відповідно перевірений матеріял на дослідження. Якщо в царині природознавства цей матеріял дає сама природа, то в царині соціально-історичних наук справа

¹⁾ К. К r o h n, назв. тв., 56.

²⁾ К. К r o h n, назв. тв., 47 і дд.

³⁾ Компонуючи цей параграф і дальші, я користувався найбільше Graebner'о-вою працею: *Methode der Ethnologie*, Heidelberg. 1911.

стоїть инакше: вони потребують суворої попередньої критики та добору матеріалу.

Джерела народознавства розпадаються на дві великих групи: безпосередні речі людської культури, живої чи вимерлої, та свідoctва. Звичайно цьому формальному розчленуванню джерел відповідає до певної міри відміна в змісті. Безпосередні пам'ятки культури належать здебільша до царини матеріальної культури, а наші відомості про духовну культуру спираються на писані та усні свідoctва. Перша категорія джерел одмінна своєю об'єктивністю, а свідoctва мають у собі ті чи ті дані, що пройшли крізь призму оповідача, а тому треба дослідити та оцінити цей суб'єктивний бік їх.

Всяке безпосереднє етнографічне джерело порушує передусім основне питання про справжність: чи може даний об'єкт справді правити для нас за джерело, чи він являє собою фальсифікацію. Притому можна відрізнити три випадки: 1) навмисна фальсифікація, щоб обдурити публіку на певну собі користь, 2) наслідування, що не претендують на справжність і намагаються задовольнити зацікавленість публіки раритетами та екзотичними речами, 3) місцеві та тубільні вироби, виготовлені на те, щоб задовольнити європейські ринки. Перші дві групи з погляду методологічного являють собою одно ціле, бо, будши типовими підробками, не можуть претендувати на ролю етнографічного джерела. До другої групи можна віднести також вироби європейських фабрикантів для тубільців у дусі їхньої культури. Що-до речей третьої групи, то вони можуть мати самостійну вагу для етнографічної аналізи лиш тоді, коли вони виявляють такі подробиці та деталі, які, давши щось нове та невідоме, тимчасом мають цілком тубільний характер. За приклад фальсифікації першої категорії може бути Сайтафернова тіяра, другої — ново-зеландські вироби з нефриту, що їх так удадо виготовлюють в Ідарі — місті Біркенфельдської округи в Ольденбурзі, а так само зброя, що її довозять до Африки з Англії. Для третьої групи за приклад можуть стати Бенінські старовинності в Африці, багато з яких, виявляється, — підроблені.

В багатьох випадках фальсифікацію легко дається визначити на підставі матеріалу. Річ у тому, що добувати тубільний матеріал инколи дуже важко та дорого коштує, а робота на твердому матеріалі до того-ж надзвичайно забарна й тому дорога. Оцінюючи підробки, з цього погляду не досить установити, чи трапляється даний матеріал у місцевості, де неначе-б виготовувано річ, але треба ще обслідувати, чи вживається справді цього матеріалу на певну мету. Отже, мало поставити питання, чи трапляється певна гірська порода або сорт глини в Мехіці, але треба ще з'ясувати, чи вживали коли мекіканці даного матеріалу на скульптурні вироби, а даного сорту глини — на виготовування посуду. Леман-Ніцше згадує серед етнографічних підробок в Південній Америці, які виявив він, про сокири з кістяними лезами, які не могли бути справжні вже через те, що індієці в цій місцевості, роблячи сокири, не вживали на це кістки.

Другу групу критеріїв що-до справжності етнографічних об'єктів дає техніка роботи. Так, коли ново-зеландські нефритові вироби мають у собі рівну циліндричну відтулину, провірену в держалні, то це, очевидно, не тубільна робота, бо маорі звичайно прокручують з обох боків по двох конічних заглибин, які кінець-кінцем сходяться посередині. Взагалі, кожна місцевість має свої певні технічні особливості аж до способів шліхтувати та полірувати, й ці технічні моменти можуть бути для нас за провідні в розв'язанні питання про справжність тієї чи тієї речі.

Перейдімо до критики етнографічних свідоцтв.

а) *Зовнішня критика.*

Критика безпосередніх джерел у вигляді визначення об'єктів для етнографів — найзвичайніша річ, а от критика літературних свідоцтв чималою мірою ближча й приступніша історикові, ніж етнографові. Під етнографічними свідоцтвами розуміємо всі писані, рідше — усні, дані про етнографічні факти, себ-то: 1) описи мандрівок та звідомлення наукових експедицій, 2) описи та пояснення, що їх додається до колекцій або окремих об'єктів, та 3) писані або усні повідомлення самих тубільців.

В критиці цієї групи джерел питання про справжність одходить, звичайно, на задній план. Так само мало важить для етнографії питання про час та місце походження даного свідоцтва та про його авторство. Ці проблеми розроблюються на багато більше в історії та історії письменства.

Значно більше важить питання про взаємини між окремими свідченнями. Від розв'язання його залежить не тільки наша оцінка вірогідності того чи того свідоцтва, але — що важить найбільше — наше міркування про справжність переказуваного факту. За інших рівних даних свідоцтво тим певніше, що безпосередніше підходить воно до оповідача свого спостереження. Далі, цілком зрозуміло, що те чи те повідомлення здається правдоподібніше, коли його передає багато осіб, аніж коли воно єсть в одній тільки пам'ятці, припускаючи, звичайно, що ці повідомлення незалежні одне від одного.

Та обставина, що якесь явище засвідчено для певного місця на земній кулі в зовсім різні епохи, може мати величезну культурно-історичну вагу, знову-таки припускаючи, що пізніші свідоцтва спираються на безпосереднє знайомство з предметом, а не на давніші свідчення, як, наприклад, дані Птолемея та арабських географів, що пройшли в середовіччі, ба навіть пізніші твори західньо-європейського письменства.

Серед тубільних джерел що-до історії Америки поважне місце посідають мекіканські рукописи з малюнками, причому німецький учений Е. Selig показав, що кодекси Борджія, Ватиканський Б, Болонський, кодекс Фейєрварі, Віденський та кодекси збірки Бодлей, перші таблиці Ватиканського кодексу А та ин. творять одну замкнену групу, членів якої не тільки об'єднує схожий зміст, а й характеризує одна послідовність виображення та однорідність концепції. Ватиканський кодекс А є копія кодексу Телеріано-Ремензіс. Такого-ж роду генеалогію старовинних рукописів та свідоцтв устанавлює наука для інших країн та епох.

Критерії що-до встановлення залежності та спорідненості окремих етнографічних свідоцтв належать швидше до царини історичної критики. Тут треба лиш підкреслити, що подібність змісту сама по собі ще не єсть незаперечний довід на запозичення, коли тільки в змісті не виявляється таких характерних подробиць або, навпаки, прогалин, що їх можна пояснити, лиш припускаючи безпосередній літературний вплив. Ще більш переконують подібність у плануванні матеріялу, дослівні сходження, помилки та хиби, що повторюються (якщо тільки вони не випливають із спільности культури, оточення та авторового світогляду).

Менш цікавить етнографію техніка встановлення первісної редакції тексту того чи того твору та техніка видання його — царина, що цілком перебуває в руках філологів.

б) *Внутрішня критика.*

Внутрішня критика намагається встановити не тільки те, чи черпав даний автор свої матеріяли з власних спостережень чи з чужих джерел, але й як він спостережав, як передавав наслідки своїх спостережень або плоди своєї обізнаности з літературою. Саме в цій царині помічається серед етнографів або цілковитий брак критичного почуття, через що джерела безперечно вірогідні й джерела зовсім не варті довіри використовуються як рівноцінні, або-ж критика надзвичайно тенденційна та суб'єктивна. Як на приклад, Graebner покликується на відому книгу патера Wilh. Schmidt'a про становище пігмейських племен в історії розвитку людини, де мало не кожне повідомлення, що перечить проти його теорії, береться під підозру, нерідко без ніякої підстави. Наприклад, певні заяви двох найважливіших його джерел про те, що на Андаманських Островах немає служби Божої, дискредитує Schmidt непереконливим покликуванням на можливість неточних відомостей у данім випадку. Той самий патер Schmidt у низці статтів силувавсь запламувати Howitt'ові повідомлення, як не варті довіри.

Неточність в оповіданні або описі самовидця може походити від умисного чи ненавмисного бажання нав'язати читачеві певну думку, ту чи ту ідеологію. Місіонер підходить до вірувань первісних народів з погляду своєї християнської релігії. Правник приписує відсталім народам невідомі їм абстрактні поняття з аналогії до європейських уявлень. Дослідник нерідко буває під впливом певної теорії, висвітлюючи з свого погляду факти, що їх він описує. Якщо, наприклад, етнограф переконаний, що в основі всякого орнаменту лежить яка-небудь фігура, малюнок або виображення, то в дев'ятох випадках з десятих він силкуватиметься знайти таке первісне значіння в багатьох узорах, що такому тлумаченню аніяк не піддаються. Stephan у своїй праці про мистецтво Тихого Океану ніколи очевидячки просто-таки наводив тубільців на такі тлумачення орнаменту, хоч-би звичайним питанням: „Що це таке?“ Система анкет становить ту саму небезпеку, бо підказує тубільцям відповіді на питання, які їм пропонують.

Багато важить в етнографії, коли встановлюється правдоподібність того чи того свідцтва, просторовий та часовий стосунок спостережника до явища, яке він вивчає. Годі й говорити, що автопсія, себ-то безпосереднє спостереження на місці, має свої переваги над записом із слів інших. Spencer та Gillen мали цілковиту змогу вивчити релігійні обряди австралійських тубільців шляхом автопсії, але їм бракувало знання мови, якою володів Strehlow, що багато років був у цій країні.

Цікаве походження легенди про отруйні стріли з Санта-Крус та Нових Гебрид. Не вважаючи на те, що оповідання про це подає нам багато мандрівників, воно не стає через це правдиве, і походження його пояснюється спостереженням над швидким діянням ран, що їх спричинюють ці стріли, діянням, яке ґрунтується не на хімічному отруюванні організму, а на механічному ушкодженні внутрішніх органів пораненого, через те, що в рані залишаються уламки від вістря стріли.

За останній критерій точности подаваних фактів стає погодження їх з загальною системою наших знаннів.

Усна традиція тубільних племен, перекази їх та епічні пісні теж являють собою важливі етнографічні джерела, оскільки вони мають у собі зернята історичної істини ¹⁾.

Особливу групу джерел становлять фотографічні знімки та фонографічні записи, визначні дуже об'єктивною передачею, хоч і тут можливі помилки та неточності, через технічну недосконалість (дефекти фотографічної платівки, неправильність в експозиції або виявленні платівки, невдалий вибір скорости, з якою крутиться валець фонографу, й т. д.).

§ 9. Інтерпретація.

Інтерпретація безпосередніх джерел, оскільки справжність їх лежить по-за всяким сумнівом, стосується найбільше до значіння місця, де вони повстали, та часу, коли це сталося, причому для етнографії найбільшу вагу мають перших двох питаннів. Критерії для визначення місця, звідки походить етнографічний об'єкт, можуть бути поєднані з самим об'єктом або-ж з усними та писаними даними про походження й долю предмету. Тимчасом ця група належить уже до царини посередніх свідцтв.

Матеріал і тут повинен бути нам за провідника. Нерідко етнографові доводиться притягати для свого досліду методи й дані природознавства. Останнє дає нам змогу обмежити походження об'єкту, що цікавить нас, однією певною цариною, всередині якої ми провадимо дальшу локалізацію за допомогою інших критеріїв. Так ось, намісто з зубів кенгуру, звичайно, може походити лиш з Австралії або цілком певних місцевостей Меланезії. Навпаки, матеріал інколи стає за поворотний

¹⁾ Про відміну між зовнішньою та внутрішньою критикою див. Bernheim, Lehrbuch d. histor. Methode. Leipz. 1908³, 391 ff., 411 ff., 447 ff., 464 ff., 521 ff. i т. д.; Langlois et Seignobos, Introd aux études historiques, P., 4 é.d., 89; В. И. Веретенниковъ, Нѣск. словъ объ историч. критикѣ, Харьковь 1913; W. Wundt, Logik II, 1908, 376 f.

момент у тому, щоб точніше визначати місце походження якогось об'єкту, коли за допомогою інших критеріїв назначено більш-менш простору країну. Якщо, наприклад, дана річ, судячи з формальних ознак, може походити тільки з Нової Британії або Нової Ірландії, то казуарове пір'я вказує на Нову Британію, бо в Новій Ірландії казуар не водиться.

Студії над технікою здебільша дають точніші наслідки, ніж розгляд матеріялу. Наприклад, особливу техніку плетіння досі засвідчено лиш у країні Укаялі в Південній Америці, певний спосіб виковувати вістря списів, щоб мати терасувату форму (уступи від середньої лінії до правого краю), трапляється тільки в Південнім Камеруні (Африка), пляють, роблячи черепашкові персні, на Соломонових Островах, то-що.

За ще важливіший критерій треба визнати форму речі; в багатьох випадках вона являє собою абсолютно незаперечне мірило на те, щоб виявляти, звідки з'явилася виучувана річ. Японську зброю, сокиру басонгів, стегновий пояс із Сумби, щит з Нової Гвінеї, гавайський шолом з пір'яним султаном, кастаньети з півн.-зах. Америки, чотиригранний кий з Гвіяни та безліч інших речей можна визначити з першого погляду й, найбільше, на підставі їх форми.

Властиво-формальні ознаки розпадаються на дві групи: 1) особливості зовнішньої форми та 2) орнаментовні мотиви, що тимчасом трапляються, звичайно, не на всякому об'єкті.

Кожна етнографічна пам'ятка, походження якої з погляду часу та простору точно встановлено, потребує потім дальшої інтерпретації, себ-то треба точно визначити мету та призначення речі, що вже завдання багато важче. Правильність останнього твердження можна ілюструвати хоч-би тим фактом, що по всіх етнографічних музеях переходять речі, яких названо більш-менш загально й туманно „фетиші“. Нерідко збирач цим тільки визнає, що він не міг спізнати справжню природу та сенс даної речі.

Правда, фахівець може з'ясувати, навіщо призначено ту чи ту річ, порівнюючи її з визначеними вже аналогічними типами, але й тут можливі помилки та непорозуміння. Багато речей так мало диференційовані, що можуть бути, і справді бувають, призначені на різну мету: палицю з ланцетуватим поширенням на одному кінці, що її звичайно вважається за кия або весло, патагонські жінки використовують на те, щоб збивати овочі з дерев, копати землю, то-що.

Важливий та істотний елемент у процесі визначення (ідентифікації) етнографічної речі є тубільна її назва. Навіть у царині матеріяльної культури великоруської людности не можна на виставці або в описі задовольнитися таким загальним означенням, як „охотничья сеть“, треба точно вказати, розуміється під цим „вентерь“, „обмет“, „перевес“, „пучо“, „тенета“ чи „шатер“. Так само, виставляючи сіткове знаряддя ловити рибу, треба точно зазначити, якого роду знаряддя маємо: ставкову сітку, плавну або невід, але й цього здебільша буває не досить, і доводиться відзначити різностать цього сіткового знаряддя, наприклад, види неводу:

„волокушка“, відмінна від неводу покромом; „брідень“ — невід у мінья-тюрі без особливого сіткового мішка (матня), де збирається наловлена риба; „кошельковий невод“; „тралл“ або донний невід; „ярыги“, що їх уживається на Уралі; в Богемії „штайнгарни“; на Волзі — „поездухи“ (форми мішка з „сетяной дели“) і т. д.

Перше питання, що його етнографія ставить тепер, вивчаючи який-небудь предмет культури, є питання про просторове поширення даного явища, причому звичайно в таких випадках складають так звану картограму. На мапі позначається географічні межі поширення того чи того явища або ж пункти, в яких дане явище засвідчено, з'єднується їх між собою кривими, подібними до відповідних кривих у метеорології. Таким способом робиться зручні для огляду карти, які показують, що певне число культурних елементів охоплює район, де поширено ніяку сучасних племен, і далі, що один і той самий культурний елемент трапляється в більших або менших межах розселення людства.

З другого боку треба завважити, що спосіб картографувати в етнографії не завжди доходить своєї мети. Справді, як-би ми поспиталися назначити на мапі місця, де поширено похорон трупів у скорченому становищі, то різні й самі по собі рівноцінні пояснення цього звичаю підказують думку, що складена отак мапа ілюструє не те, як поширено цей звичай, а як поширено могили даного типу. Мапа для поширення типів луку набуде зовсім инакшого вигляду, якщо зважати на самі лиш прості та складні луки, аніж на луки військові, мисливські та цяцькові. Такого роду прикладів можна навести безліч.

Особливо важко виобразити хронологічні шари в історії культури, а тимчасом на цей момент треба вважати. Мапа для поширення луку повинна виразно показувати, вважається на теперішні дані чи попередніх поколінь, коли європеїзація ще не встигла витіснити тубільну зброю. Тому необхідно складати мапи для поширення того чи того чинника на різні хронологічні моменти, хоч-би вони були порівнюючи й небагато віддалені, бо культурні зсуви можуть одбуватися в межах одного покоління¹⁾.

Ми бачили, що по тому, коли критика встановила справжність даного джерела, вступає в свої права дальше завдання наукової аналізи джерела — його інтерпретація, себ-то визначення мети, сенсу та значіння явища, що цікавить нас. Правда, в багатьох випадках питання про первісне значіння того чи того факту взагалі можна розв'язати тільки наприкінці всієї методологічної роботи, так що інтерпретація тут по-

¹⁾ З рясної літератури в даному питанні назву тільки: А. П. Ковалівський, Картографічний метод в етнології, Збірник Харківської Науково-Дослідчої Катедри Історії Укр. Культури, VII, Етнологічно-Краєзнавча Секція, вип. 1, 1927, 53—62; А. И. Никифоров, К вопросу о картографировании сказки. Обзор работ Сказочной Комиссии ГРГО в 1926 г., Лен.-гр. 1927, 60—70; K. Wagner, Geographisch-historische Volkskunde, Hess. Bl. f. Volksk. XXI, 1922, 1 ff.; E. v. Künssberg, Rechtsgeographie, Heidelb. 1926; W. Pessler, Jahrb. f. histor. Volksk. II, 1926, 44 ff.

винна йти слідом за порівняльним вивченням матеріалу та етнографічної реконструкції. Цього роду інтерпретацію Gräbner зве інтерпретацією другого порядку відмінно од безпосередньої інтерпретації.

Значіння або природа багатьох об'єктів, а надто об'єктів матеріальної культури, виразно впливає з форми та зовнішніх ознак речі: сокиру, спис, кошик звичайно впізнається з першого погляду. Так само жалібну церемонію в Новій Британії легко можна витлумачити, як вигнання небіжчиковаго духу, якийсь міт—як виображення сонячного руху або місячних кватир.

Тимчасом уже з речами матеріальної культури справа инколи стоїть не так легко, як здається на перший погляд. Не завжди сокиру можливо відрізнити від мотиги, спис, що його вживається в релігійних церемоніях,—од військового або мисливського спису. З деяких форм бразилійського або індонезійського сагайдака зовсім не видно, що їх уживають на видувні стріли. В багатьох випадках навіть важко вирішити, маємо ми перед собою спис чи стрілу: так непомітно переходять форми їх одна в одну (пригадаймо маленькі списи північних австралійців). Виделки, що їх уживається в західній частині Нової Гвінеї, до останнього часу вважалося, звичайно, за гребінці. Призначення кешенькуватого футляру на чоловічий статевий член у Північній Того (Африка), не знавши відповідного матеріалу, так само важко встановити, як і сенс ниткового хреста або стріли в деяких індійських племен. Міт про те, що дракон глитає світило, сам по собі можна витлумачити, як образ сузір'я, що заходить, або-ж затьмарення, нарешті, те, що якусь там тварину тубільці не споживають на їжу, може бути наслідок тотемізму, що панує в даної людности, культу тварин, поділу на статево-літні класи, то-що.

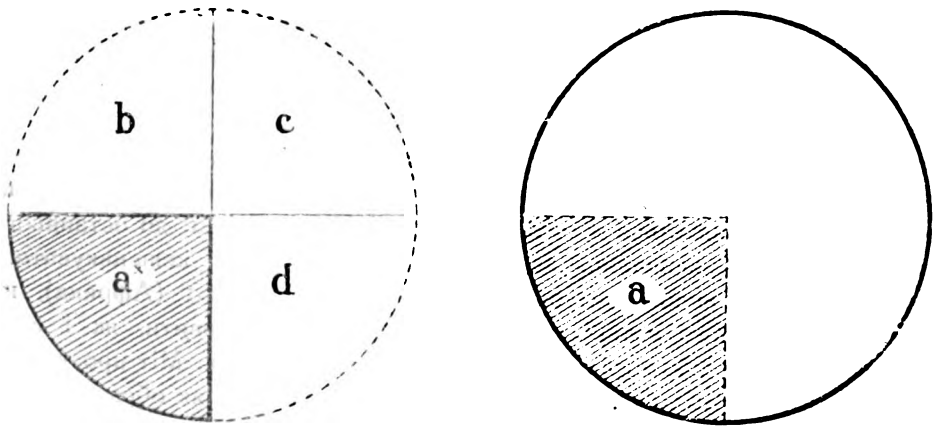
Там, де форма та властивість даного явища недостатні, щоб установити сенс його, вступає в свої права порівняння, як основний методологічний спосіб¹⁾. До того треба відрізнити однобічну та обопільну інтерпретацію. До першої категорії належать такі випадки, коли одне з порівнюваних явищ, відоме своєю природою та значінням, а друге явище набуває сенсу через утотоження його з першим. Сюди стосуються всі ті випадки, в яких з двох або декількох однорідних фактів один висвітлено в літературі, а другий ні, або-ж коли один факт, що є в нашому розпорядженні в неповному та уривчастому вигляді, витлумачується за допомогою иншого, змальованого або збереженого порівнюючи повно. Так ось, шматочок різьблення, коли порівняти до цілого човника, інтерпретується як частину орнаменту човника (див. мал. 1).

Другий тип порівняльної інтерпретації (обопільна інтерпретація) характерний тим, що жаден з порівнюваних елементів, сам по собі не піддається більш-менш точному поясненню, й останнє можливе тільки за

¹⁾ Пор. спосіб „зближати поняття“ в методології історії (В. И. Веретенников, Этюды по вопросам исторического конструирования, Зап. Харк. Наук.-Дослідчої Катедри Історії Европ. Культури, I, 1927, с. 153 і д.).

допомогою зіставлення особливостей усіх порівнюваних компонентів. Справді, заборони їсти (m) не завжди допускають сами по собі яесь одно поясіння, але коли ці заборони перехрещуються з заборонами шлюбних зносин (n — які сами по собі знову-таки допускають різні тлумачення), що їх засвідчило инше джерело, то, зіставляючи ці дані, робимо висновок, що перед нами типовий груповий тотемізм (див. мал. 2).

Досі ми мали діло найбільше з порівнянням тих елементів, що належать до одного культурного кола або-ж споріднених кіл. Але нерідко, щоб витлумачити явище, що цікавить нас, доводиться вдаватися до зіставлення елементів дуже віддалених у просторі та часі. Всю порівняльну

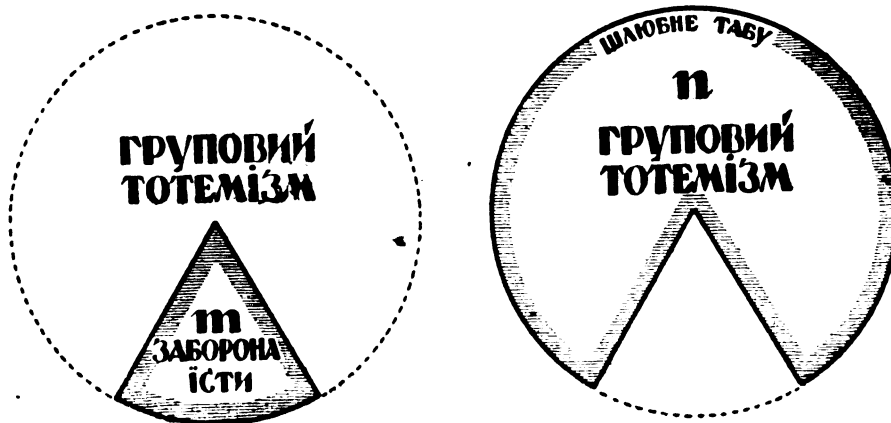
Мал. 1.

історію релігії, права, мистецтва уґрунтовано на широкому застосуванні такої інтерпретації явищ, що знаходяться на великій віддалі одне від одного. А надто характерна вона для Frazer'a. Необхідність застосовувати цього вигляду інтерпретацію впливає з фрагментарности нашого етнографічного матеріалу та з наявности культурно-історичних процесів дегенерації й розпаду, переходу в инші царини культури, то-що. Міт розпадається на казки, легенди та саги; установи, колись повні реального сенсу, перетворюються на порожні формальності й т. д. Сенс того чи того явища можна з'ясувати лиш порівнюючи його до аналогічних явищ в инших культурних колах. Тут перед нами повстає питання про критерії що-до правдивости порівняння. Сама тільки схожість ще не може бути за гарантію, бо через процес конвергенції різні генетичні явища можуть у результаті розвитку набути однакових форм. Але вдаймося до самої порівняльної методи.

Основна метода досліджувати в етнографії є, як ми вже були бачили, порівняння. Це порівняння, що виявляється в притягненні етнографічних аналогій та паралелів, повинно відбуватися концентричними колами, поступінно поширюючись. За перший концентр стає обмежена територія одного або кількох країв, що являють собою вихідну точку для фольклориста: це — поле обслідування (l'area d'investigazione за R. Corso).

Дальший концентр — територія всієї народности або кількох національностей поєднаних між собою; це — поле інтранаціонального та інтернаціонального порівняння. Останню стадію являє собою зіставлення в межах усіх часів та народів — поле універсального етнографічного порівняння.

У першій випадку дослідник установлює царину поширення зареєстрованого явища, у другому він вивчає культурну взаємодію народів, у третьому намагається з'ясувати саме повстання факту, що його цікавить. У першому й другому випадках матеріал класифікується за темою, типом та місцевими ухилами, а в третьому — за психологічним характером та ступенями еволюції.

Мал. 2.

У широких розмірах користується порівняльною методою та способом „інтерпретації на віддалі“ J. G. Frazer. Першу частину його монументальної дванадцятитомової праці *The Golden Bough* присвячено поясненню інституту вмертвіння царів, поширеного в багатьох некультурних народів. Розіклавши цікаве йому явище на конститутивні елементи (царі + умертвіння), Frazer підшукує серед необхідного етнографічного матеріалу всіх часів та народів типові паралелі, за допомогою яких він установлює, що 1) царів уявляється в свідомості первісної людини інкарнаціями (втіленнями) рослинного духу, демона плодючості, 2) звичай ритуального вбивства має за мету дати духові вбитого змогу втілитися знову з усією силою й енергією юности. Звідси Frazer робить висновок, що царів вбивають на те, щоб дух плодючості не вичерпавсь, а, переселившись в свіжу та юну оболонку, почав нове життя. Всі аналогії, що їх наводить Frazer, стосуються до різних географічних циклів та культурно-історичних поверхів: міти й культу стародавніх єгиптян, греків та римлян порівнюється до фольклору сучасних германців і слов'ян та до звичаїв африканських племен, індійців й австралійців.

А надто часто знаходить собі вжиток порівняльна метода в царині дослідження творів усної або народньої поезії, найбільше казок. Цю форму порівняльної методи, характерної для фінської фольклористики,

можна назвати географічно-статистичною. Вперше застосував її р. 1884 Jul. Krohn до аналізу народньо-поетичних джерел Калевали. Син його Kaarle Krohn ужив цієї методи, вивчаючи народні казки. Суть її полягає ось у чому. Всі зібрані та критично перевірені варіанти тої чи тої казки розподіляється за місцевостями, де їх було записано. Порівнюючи всі варіанти один до одного та відзначаючи окремі елементи оповідання, другорядні подробиці, ми встановлюємо первісну форму даної казки й шляхи її поширення. Візьмім такий приклад. Перед нами кістяк казки: герой іде на бій з лихою істотою, що оселилася в неприступному місці, і звільняє за допомогою тварини викрадену жінку. Припустимо, що нам відомі сто варіантів цієї казки. В одних версіях у ролі героя виступає царевич, в інших — селянин, у третіх — мірошник і т. д.; ворог героя в одній групі казок — дракон, в іншій — розбишака, в одних казках він живе в замку (в башті), в інших — у печері, в третіх — у лісі; допомагає героєві то вовк, то ведмідь, то лисиця, то ще які-небудь істоти; звільняє герой царівну або принцесу, просто дівчину або свою наречену (дружину) і т. д. Найпередше ми аналізуємо другорядні змінні величини в усіх варіантах і робимо статистичний підрахунок, на такий зразок (для перших десятих випадків):

№№	Герой	Супротивник	Оселя супротивникова	Героїв помічник	Звільнена жінка	Народність
1	a	f	l	p	x	німці
2	b	g	l	q	y	поляки
3	c	f	m	r	x	росіяни
4	a	f	l	p	x	українці
5	b	h	m	r	x	фіни
6	a	f	l	p	z	німці
7	a	h	m	p	x	греки
8	a	i	l	p	x	грузини
9	a	f	l	q	x	вірмени
10	a	f	l	p	x	латві

Латинські літери в таблиці означають окремі елементи казки, напр.: *a* — царевич або принц, *b* — мірошник, *c* — салдат, *f* — дракон, *g* — чорт, *h* — розбишака, *i* — велетень, *l* — печера, *m* — ліс, *p* — замок, *r* — вовк, *q* — ведмідь, *r* — лисиця, *x* — принцеса або царівна, *y* — героєва наречена (дружина), *z* — молода дівчина. Отже перший німецький варіант каже, що царевич перемігши дракона, що живе в печері, одзволює за допомогою вовка викрадену царівну, а в фінській версії (5) мірошник виходить на герць з розбишакою, що живе в лісі, і за допомогою лисиці звільняє царівну з неволі і т. д. Хай вийде, що царевич у ролі героя з'являється 80 разів,

мірошник 4 рази, салдат — 2, сільський парубок — 7, різні інші особи — 7; що за героевого супротивника стає в 78 випадках дракон, у 2 випадках — чорт, в 10 — розбишака, в 10 — інші особи; що за оселю супротивникові стає в 85 версіях печера, в 5 — ліс, у 7 — замок, у 3 — інші місця; що допомогу героєві подає в 70 випадках вовк, у 10 — лисиця, в 2 — ведмідь, у решті 18 версій героєві допомагають інші тварини або-ж він перебуває без сторонньої допомоги; що, нарешті, в 90 варіантах одзволено полонянку — царівну (принцесу), в 4 — власну наречену або дружину, в 6 цю подробицю не з'ясовано. З усього цього можна припустити, що первісна форма цієї казки складалася з таких елементів: $\omega = a + f + l + p + x$, себ-то царевич звільняє царівну з печери, перемігши дракона за допомогою вовка. Якщо далі з цих ста варіантів близько 80 записано в німців, 10 — у поляків (у Познані та Шлезьку), 2 — у латишів, — 4 у мадярів, 3 — в чехів, 1 — в італійців, то можна більш-менш правдоподібно припустити, що за центр поширення даної казки була Німеччина, звідки вона пройшла до сусідніх народів (див. докладніше в А. Андерсона, Романь Апулея и народная сказка, Казань 1914, стор. 75 і дд.). Метода фінських учених¹⁾ трохи небезпечна через свою механічність, а надто в тій формі, яку знаходимо у В. Андерсона або Волкова (з ухилом у бік формальної аналізи). Неодмінно треба мати на увазі, що поширення казок, як і решти елементів фольклору, відбувається нерівномірно в усіх напрямках, але лініями найменшого опору, проростаючи в зовнішнє оточення безліччю паростків, утворюючи тут нові, другорядні центри (назвімо цей процес диссемінацією), захоплюючи чим-раз новіші обшари. Нерідко казковий матеріал захоплюється могутнім колонізаційним рухом і, відділившись від спільної маси, він доходить далеких країн, даючи тут початок новим центрам (назвімо такий спосіб перенесення казкових сюжетів метастазом). Тому, хоч фінська метода й знаходить собі співчуття в багатьох видатних фольклористів, треба визнати цю „гонитву за варіантами“ (Variantensucht), мовляв Fr. Krauss, у багатьох випадках за безплідну.

Не менш небезпечне захоплення математичною методою в J. Czekanowskiego. Намагаючись установити „об'єктивні критерії в етнології“ Czekanowsky, слідом за Tylog'ом, що запропонував свою method of adhesion (методу статистичного зіставлення), вдається до математичних формул, щоб визначати „коефіцієнт поєднаности“ етнографічних явищ між собою.

Припустімо, пише він, що ми хочемо з'ясувати взаємини між одежою та татуванням. Якщо число спостережених випадків татування у племін, що знають одержу, = a ; у тих, що не знають, = c ; число спостережених випадків, коли в племін знайомих з одержою татування

¹⁾ Див. подібну методу компонувати ідеальний формуляр юридичного акту, розкладаючи його на окремі клявулі та зіставляючи як-найбільше число випадків (В. И. Веретемниковъ, Къ вопросу о методахъ изученія древне-русскихъ частно-правовыхъ актовъ, СПб, 1916).

немає, $= b$; незнайомих з нею $= d$, — то число всіх спостережень буде $(a + b + c + d) = N$.

Племена, що носять одягу, становлять $\left(\frac{a+b}{a+b+c+d}\right)$ -ту частину N , а ті племена, котрі практикують татування, становлять $\left(\frac{a+c}{a+b+c+d}\right)$ -ту частину N . Тоді племена, що серед них трапляється й одяга й татування (a), повинні становити $\left(\frac{(a+b)}{(a+b+c+d)} \cdot \frac{(a+c)}{(a+b+c+d)}\right)$ -ту частину N , себ-то

$$a = \frac{(a+b)(a+c)(a+b+c+d)}{(a+b+c+d)(a+b+c+d)}$$

або

$$a = \frac{(a+b)(a+c)}{a+b+c+d}.$$

Тоді між обома цікавими для нас явищами немає ніякого зв'язку. Якщо-ж a більше за це число, то можна говорити, що є залежність між цими явищами. Навпаки, якщо $a < \frac{(a+b)(a+c)}{a+b+c+d}$, то маємо явища, що взаємно скасовують одне одного. Справді, якщо $a = \frac{(a+b)(a+c)}{a+b+c+d}$, то, звільняючись од знаменника, дістаємо

$$a^2 + ab + ac + ad = a^2 + ab + ac + bc,$$

що сходиться до

$$ad = bc$$

або

$$ad - bc = 0.$$

Коефіцієнт поєднаності (Q) за Jule ¹⁾

$$= \frac{ad - bc}{ad + bc}.$$

Підставляючи у формулу Jule знайдене значіння $(ad - bc)$, дістаємо

$$Q = 0.$$

Умовившись означати через $+1$ безперечну поєднаність обох явищ, через 0 брак будь-якого зв'язку, а через -1 — взаємовиключальність явищ, дістанемо безконечно-великий ряд правильних дробів, що розміщуються між 0 й 1 та являють собою математичні вирази для різних ступенів поєднаності або спорідненості (Affinität) двох явищ. На підставі В. Ankermann'ових даних Чекановський komponує таблицю, що по-

¹⁾ Jule, Introd. to the Theory of Statistic, London, 1912. Пор. статтю Rob. Routil'я в Mitt. d. Anthrop. Gesellsch. in Wien, LVII, 1927, 171—185.

казує в числах (величини коефіцієнтів), як часто трапляється дане явище разом з низкою інших культурних явищ, що з ними воно може трапитися вкупі. Наприклад:

	Дерев. щит	Тканина з кори	Метал. меч	Обрі- зання	Гарфа	Кругла халупа	Кий
Дерев. щит	+ 1,0	+ 1,0	- 0,8	- 0,3	- 0,1	- 0,8	- 0,2
Тканина з кори	+ 1,0	+ 1,0	+ 0,5	+ 0,4	+ 0,5	- 0,4	- 0,8
Металіч. меч	- 0,8	+ 0,5	+ 1,0	+ 0,8	+ 0,9	- 0,3	- 1,0
Обрізання	- 0,3	+ 0,4	+ 0,8	+ 1,0	+ 0,2	- 0,2	- 1,0
Гарфа	- 0,1	+ 0,5	+ 0,9	+ 0,2	+ 1,0	+ 0,4	- 0,7
Кругла халупа	- 0,8	- 0,4	- 0,3	- 0,2	+ 3,4	+ 1,0	+ 0,9
Кий	- 0,2	- 0,8	- 0,1	- 0,1	- 0,2	+ 0,9	+ 1,0
Шкурятий щит	- 0,9	- 0,9	+ 0,1	+ 0,4	- 0,2	+ 0,8	+ 0,8

Для представників теорії культурних циклів в етнографії такі комплекси, звичайно, мають велику вагу.

В загальних курсах етнографії нерідко може трапитися згадка про психологічну, лінгвістичну, географічну та ин. методи. Але це безперечно непорозуміння: психологія, мовознавство, географія, соціологія, антропологія являють собою допоміжні науки для етнографії (як математика, механіка, фізика — субсидіарні науки для астрономії й т. ин.), але про якусь особливу психологічну чи філологічну методу в етнографії, здається мені, не може бути й мови¹⁾.

¹⁾ Компонуючи цей відділ, я користувався найбільше книгою Gräbner'a Methode d. Ethnologie, Heidelberg 1911. Пор. також: Günther, Ziele, Richtpunkte und Methoden der Völkerkunde, 1904; Achelis, Methode und Aufgabe d. Ethnologie, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde, 1885; R. F. Ka indl, Die Volkskunde, ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode, 1903; F. Krauss, Allgemeine Methodik d. Volkskunde, Jahresber. über die Fortschritte d. Roman. Philol. IV, Erlangen 1898—1900, 21—133; Bastian, Ueber Methoden in der Ethnologie, Petermanns Mitteilungen, 1864; Kaarle Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode, Oslo 1926; Janina Klawe, Metody i kierunki w etnologji ze stanowiska socjologii, Warszawa 1922; W. Schmidt-Hesterman, Völker u. Kulturen, Der Mensch aller Zeiten, Teil I, Abschn. 2: Die Methode d. Völkerkunde, pp. 31—130; H. Lentz, Methodologische Grundprinzipien d. Volkskunde (Das heil. Feuer XII, 1924/25, 67 ff.); низка статтів St. Poniatowskiego та ин. в Archiwum Nauk Antropologicznych за 1921 та дд. роки. Російською мовою: В. К. Никольский, Комплексный метод в доистории (Вестн. Соц. Акад. 1923, № 4). Б. и Ю. Соколовы, Повеяя деревни, М. 1926. Про культурно-історичну школу в етнографії див. мій „Нарис“ стор. 40—41.

Dr. EUGEN KAGAROW
Professor an der Universität Leningrad.

AUFGABEN UND METHODEN DER ETHNOGRAPHIE.

Der Aufsatz zerfällt in drei Kapitel: I. Stellung der Ethnographie zu den anderen Wissensgebieten, II. Gegenstand und Aufgaben der Ethnographie und III. Methoden der Ethnographie. Nachdem der Verf. im ersten Kapitel die Ansichten der Unitarier und der Separatisten (d. h. derjenigen Forscher, die die Völkerkunde der Anthropologie unterordnen oder die beiden Wissenschaften von einander trennen) betrachtet hat, gibt er eine Uebersicht der Definitionen der Völker- und Volkskunde, die von verschiedenen Gelehrten vorgeschlagen wurden, wobei der Verf. im Ganzen sechs verschiedene Gruppen von Definitionen unterscheidet. Der Verf. bezeichnet die Ethnographie als Wissenschaft von der Morphologie und Dynamik der Kultur menschlicher Gemeinschaften, die sich durch das Vorherrschen des reflektorisch-assoziativen Denkens auszeichnen. Das Schlusskapitel behandelt im Anschluss an die Werke von Kaindl, Graebner, Kaarle Krohn, Czekanowski u. s. w. die Methoden der Völkerkunde.

- № 16 — акад. П. Тугівецький. Бібліографія українського мапознавства (1924) — 50 к.
- № 17 — проф. Хв. Тітов. Історія книжної справи на Україні (із 221 знімком) (1924) — 10 крб.
- № 18 — проф. Є. Тимченко. Локатив в українській мові (1925) — (вичерпано).
- № 19 — акад. А. Крипський та М. Левченко. Знадоба для життєпису Ст. Руданського (з 4-ма мал. та вступною промовою акад. С. Єфремова) (1926) — 3 крб. 25 коп.
- № 20 — проф. Хв. Тітов. Стара вища освіта в київській Україні (із 180 мал.) (1924).
- № 21 — О. Курило. Особливості говірки села Хоробривів (1924) — 60 коп.
- № 22 — проф. М. Марковський. Як утворивсь роман «Хіба ревуть воли як ясла повні?» (вичерпано).
- № 23 — Я. Шульгина. Пасічництво (етнол.) (1925) — 40 к.
- [№ 24] — Російсько-український словник. Т. I-й, під головним редагуванням акад. А. Крипського (1924) — 2 крб. 50 к. Т. II-ий (друк.). Т. III-ий вищ. 1-й — 1 крб. 60 коп. (1927), вип. 2-ий — 1 крб. 50 к. (1928).
- [№ 25] — акад. Д. Багалій. Мандрований філософ Г. Сковорода (1926) — 4 крб.
- [№ 26] — Наук. збірник Істор. Секції за р. 1924 — 3 крб. 40 к.; за р. 1925 — 3 крб. 50 к.
- [№ 27] — а) Н. Грушевська. З примітивної культури (1924) — 2 крб. 50 к.; — б) Первісне громадянство та його пережитки на Україні (1926) — 2 крб. 70 коп.
- [№ 28] — Шевченко та його доба, 1-й Збірник (1925) — 1 крб. 75 к.; 2-ий Збірник (1926) — 2 крб. 70 коп.
- № 29 — Див. № 13. I, Програми до збирання оповідань, казок і пісень (1925) — 5 коп.
- № 30 — акад. С. Єфремов. Поет і плантатор (1925) — 20 к.
- № 31 — проф. В. Данилевич. Археологічна минушина Київщини (з 5 таблицями малюнків та 9 мапами). 1925 — 1 крб. 25 коп.
- № 32 — проф. Є. Тимченко. Номінатив і датив (1925) — 75 коп.
- № 33 — акад. В. Перетц. Слово о Полку Ігоревім (1926) — 4 крб. 25 коп.
- № 34 — проф. Є. Кагаров. Нарис історії етнографії, I (1926) — 75 коп.
- № 35 — Археол. дослідж. 1925 р., з мал. (трипільської культури) (1926) — 2 крб. 25 к.; за 1926 р. з мал. 5 табл. (1927) — 2 крб. 75 к.
- [№ 36] — акад. М. Грушевський. Історія української літератури, т. IV (1926) — 6 крб.; т. V (1926-1927) — 6 крб.
- № 37 — Декабристи на Україні, Збірник Комісії для дослідів громадських течій на Україні за ред. акад. С. Єфремова та В. Міліцького (1926) — 3 крб.
- № 38 — проф. В. Нордт. Подорожні по Східній Європі до 1700 р. (1926) — 2 крб. 25 к.
- № 39 — Вад. Медзалецький. Гуті на Україні (1926) — 2 крб. 25 коп.
- № 40 — Трипільська культура. Збірник I (з малюнками) (1926) — 3 крб. 25 к.
- № 41 — Російсько-український словник правничої мови, під головним редагуванням академіка А. Крипського (1926) — 4 крб.
- № 42 — Літопис Величка, т. I (1926) — 3 крб. 25 к.
- № 43 — Український Археографічний Збірник, ред. акад. М. Грушевський, т. I (1926) — 3 крб. 75 коп.; т. II (1927) — 4 крб. 50 к.
- № 44 — проф. М. Марковський. Енеїда Котляревського (1927) — 1 крб. 50 коп.
- № 45 — проф. Є. Тимченко. Вокатив і інструменталь (1926) — 1 крб. 40 к.
- № 46 — Історично-Географічний Збірник, ред. проф. Ол. Грушевський, т. I (1927) — 1 крб. 75 к.; т. II (1928) — 2 крб. 25 к.
- № 47 — Ял. Квітка. Пісні про дівчину-втікачку (1926) — 50 коп.
- № 48 — проф. П. Бузум. Нарис історії української мови (1927) — 1 крб. 35 к.
- [№ 49] — Щоденник Т. Г. Шевченка, за ред. акад. С. Єфремова (1927) — 5 крб. 25 к.
- № 50 — проф. Г. Павлуцький. Історія українського орнаменту (з 11 табл.) (1927) — 2 крб. 25 к.
- № 51 — Ювілейний збірник на пошану акад. Д. І. Багалія. Ред. акад. А. Крипський (1927) — 15 крб.
- № 52 — Листування Ів. Франка з М. Драгомановим (1928).
- № 53 — Збірник: П. Куліш. Ред. акад. С. Єфремов (1927) — 2 крб. 50 коп.

- № 54 — Проф. М. Грунський. Київські глаголицькі листи і Фрейзінгенські уривки, з знімками (1928)—1 крб. 25 к.
- № 55 — М. Левченко. З поля фольклористики та етнографії, вип. 1 (1927) — 1 крб.; вип. 2 (1928) — 50 коп.
- [№ 56] — Українські думи (корпус), т. I, за вступною статтею Н. Грушевської (1928) — 6 крб. 50 к.
- № 57 — акад. Аг. Кримський. Розвідки, статті, замітки. I (1928) — 4 крб.
- № 58 — проф. В. Сиповський. Україна в російськ. письменстві. Ч. I (1801-1850). (1928). — 5 крб. 50 к.
- № 59 — М. Квітна. Українські пісні про дітозгубницю (1928) — 1 крб.
- № 60 — Євгенія Рудинська. Листи В. Горленка (1928) — 1 крб. 50 коп.
- [№ 61] — Збірник: За сто літ, ред. акад. М. Грушевський I (1927) — 4 крб. 50 к.
- № 62 — Акад. Д. Багалій. Автобіографія (1927) — 1 крб. 75 коп.
- № 63 — проф. В. Розев. Українські грамоти XIV—XV в., т. I (1928) — 6 крб.
- № 64 — Збірник Діалектологічної Комісії під головуванням акад. А. Кримського, кн. I (1928) — 3 крб.
- № 65 — Український Архів, I (закінч. друк.).
- [№ 66]. — Б. Гринченко. Словник, 3-є доп. вид., 5 тт., редактори акад. С. Єфремов і А. Ніковський (1928).
- № 67 — проф. Є. Тимченко. Акузатив (1928) — 1 крб. 50 коп.
- № 68 — М. Левченко. Казки та оповідання з Поділля в записках 1850—1860 рр. (друк.).
- № 69 — проф. Л. Берншт. Етюди з джерелознавства середньої історії (1928) — 2 крб. 25 к.
- [№ 70] — проф. Т. Кезза. Граматика арабської мови (1928).
- № 71 — акад. Аг. Кримський. Звяногородщина з етнографічного та діалектичного погляду (друк.).
- [№ 72] — акад. Д. Багалій. Історія України, т. I (друк.).
- № 73 — Археографічний Збірник Жадівської Історичної Комісії, під головуванням Іллі Галамта, т. I (закінч. друк.).
- № 74 — Збірник Ленінградського при У.А.Н. Товариства за ред. акад. Вол. Перетца (1928). — 1 крб. 75 к.
- № 75 — проф. П. Смірнов. Волзький шлях і стародавні руси (1928) — 3 крб.
- № 76 — Юбілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського, т. I. (1928).
- № 77 — С. Бугославський. Пам'ятки XI—XVIII вв. про кн. Бориса та Гліба (Розвідка та тексти) (1928). — 3 крб. 50 к.
- № 78 — Акад. П. Лавров. Кирило та Методій в давньому слов'янському письменстві (закінч. друк.).
- № 79 — Проф. Є. Кагаров. Завдання та методи етнографії (1928) — 90 коп.
- № 80 — Ол. Мурило. Спроба пояснити процес зміни *о, е* в нових закритих складах у південній групі українських діалектів (1928) — 1 крб. 80 коп.
- № 81 — Проф. П. Клименко. Цехи на Україні (друк.).

Державні установи та товариства, котрі вдаються безпосередньо до Академії Наук (Київ, вул. Короленка [кол. Володимирська] 64, тел. 14-26), мають на академічних виданнях 35% знижки. Інший склад видань — «Книгоспілка», Київ, вул. Короленка № 46 та Д.В.У. (Видання під №№ 1, 8, 24—28, 36, 49, 56, 61, 66, 72 набувати можна тільки там). № 63, друкований в обмеженому числі, набувати можна тільки в Академії за спеціальним дозволом од голови Комісії для історії української мови.

Ціна 90 коп.

